

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ У МАЙБУТНІХ
ПСИХОЛОГІВ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Назва теми

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 053 «Психологія»

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма «Психологія»

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконала: студентка II курсу, група ППМз-21-1 _____ О. В. Макогончук
Підпис Ініціали, прізвище

Керівник кандидат педагогічних наук, доцент _____ О. М. Василенко
Науковий ступінь, вчене звання Підпис Ініціали, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор

_____ Є. М. Потанчук
Підпис Ініціали, прізвище

_____ 2022 р.

Хмельницький 2022

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Особливості розвитку креативності у майбутніх психологів: гендерний аспект»

Здобувач Макогончук Ольга Володимирівна

Керівник Василенко Олена Миколаївна

Кваліфікаційна робота включає 60 сторінок, 1 таблицю, 5 рисунків, перелік джерел посилання складає 66 найменувань.

Ключові слова: креативність, гендер, студенти-психологи, заклад вищої освіти.

Об'єктом дослідження є розвиток креативності у майбутніх психологів.

Предметом дослідження є гендерні особливості розвитку креативності у студентів-психологів.

За результатами дослідження розроблено корекційно-розвивальну програму з розвитку креативності у студентів-психологів.

Одержані результати можуть бути використані викладачами та кураторами студентських академічних груп, в яких навчаються майбутні психологи.

Дипломник _____ Макогончук О. В.

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту _____ грудня 2022 р.

ЗМІСТ

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАКИ.....	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	10
1.1 Поняття «креативність» у контексті психологічного знання	10
1.2 Структура, параметри та види креативності	16
1.3 Розвиток креативності у студентському віці.....	21
1.4 Гендерні особливості розвитку креативності у студентської молоді..	29
Висновки до розділу.....	33
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	36
2.1 Діагностика рівнів розвитку креативності у студентів-психологів за гендерною ознакою.....	36
2.2 Корекційно-розвивальна програма з розвитку креативності у студентів-психологів.....	47
2.3 Рекомендації студентам-психологам з розвитку власної креативності.....	53
Висновки до розділу.....	56
ВИСНОВКИ	58
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	61
ДОДАТОК А Корекційно-розвивальна програма з розвитку креативності у студентів-психологів	67

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАКИ

ЗВО – заклад вищої освіти.

ХНУ – Хмельницький національний університет.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Невпинний та швидкісний розвиток інформаційних технологій, зростання потужності науки і техніки, збільшення вимог до професійної компетентності сучасного фахівця соціономічного профілю ставить нові вимоги до формування й розвитку творчої особистості, що є необхідною умовою досягнення успіху на цьому шляху. Сьогодні вимагає перебудови, що стосується не лише методів і форм навчання фахівців, але й самого змісту викладання в процесі їх підготовки. Студенти закладів вищої освіти повинні бути підготовленими до професійної діяльності в конкурентному середовищі, в якому кожна ситуація вимагає творчого підходу.

Головною метою сучасної системи освіти в Україні та за її межами є створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості. Для того, щоб досягти поставленої мети необхідно розвивати креативність, тобто здатність робити щось нове (нове вирішення проблеми, новий метод або інструмент, новий витвір мистецтва тощо).

В свою чергу, креативний розвиток студентів обумовлений їх загальною готовністю до активної життєтворчості. Визначальним у становленні особистості студентів є їх соціальне самовизначення – пріоритетна спрямованість та мотиви діяльності, від змісту і характеру яких залежить успішність творчої навчальної діяльності.

Проблемі розвитку креативності студентів як важливої складової конкурентоспроможності майбутнього фахівця присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців: Ф. Баррон, Дж. Гілфорда, М. Гнатко, Н. Замбрано-Ялами, Т. Любарт, В. Моляко, Л. Новаківської, Р. Стернберга, С. Тейлора, Д. Харінгтон, І. Шапошнікової, Л. Шульги та багатьох інших.

Аналіз наукових праць свідчить, що на сьогоднішній день в наукових дослідженнях головна увага вчених акцентується головним чином на проблемі розвитку креативності у студентів як чинника їх конкурентоспроможності на ринку праці. При цьому мало дослідженими залишаються питання гендерних особливостей розвитку креативності у майбутніх психологів як важливої

складової їхньої професійної діяльності. З огляду на це, ми обрали темою нашої роботи: «Особливості розвитку креативності у майбутніх психологів: гендерний аспект».

Об'єктом дослідження є розвиток креативності у майбутніх психологів.

Предметом дослідження є гендерні особливості розвитку креативності у студентів-психологів.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження гендерних особливостей розвитку креативності у майбутніх психологів.

Відповідно до мети дослідження були визначені наступні його **завдання:**

1. Дослідити та обґрунтувати поняття «креативність» у контексті психологічного знання.

2. Охарактеризувати гендерні особливості розвитку креативності у студентської молоді.

3. Здійснити діагностичне дослідження рівнів розвитку креативності у студентів-психологів за гендерною ознакою.

4. Розробити корекційно-розвивальну програму з розвитку креативності у студентів-психологів.

5. Надати рекомендації студентам-психологам з розвитку власної креативності.

Гіпотеза дослідження: формування творчих здібностей у майбутніх психологів значно покращиться за умови врахування у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти гендерних особливостей розвитку креативності у студентської молоді.

Для реалізації поставлених завдань нами був використаний комплекс **методів дослідження:** *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження); *емпіричні* (методика творчого мислення Торренса, методика «Діагностика творчих здібностей», тест на виявлення творчого потенціалу особистості «Який Ваш творчий потенціал?», опитувальник особистісної схильності до творчості за Девісом (модифікований Пашнєвим)); *методи кількісної та якісної обробки даних.*

Практичне значення дослідження виявляється в можливості застосування в підготовці майбутніх фахівців психологічної сфери розробленої нами корекційно-розвивальної програми з розвитку креативності та рекомендацій студентам-психологам з розвитку власної креативності.

Експериментальна база дослідження. Емпіричне дослідження проводилось на базі Хмельницького національного університету. У ньому взяли участь 44 студенти-психологи (20 хлопців і 24 дівчини).

Апробація результатів дослідження відбувалась шляхом публікації статті на тему: «Гендерні особливості розвитку креативності у студентської молоді» в збірнику наукових праць студентів «Науковий пошук молодих дослідників» (ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2022 р.). Результати дослідження обговорювались на XII Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти та молодих науковців (за міжнародною участю) «Формування особистості сучасного фахівця як суб'єкта самотворення в умовах освітнього простору» (м. Хмельницький, 2022 р.) і на Всеукраїнській науковій конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених «Особистість у фокусі соціогуманітарних педагогічних та психологічних наук» (м. Полтава-Лубни-Миргород, 2022 року).

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (66 найменувань) та одного додатку. Загальний обсяг дипломної роботи – 81 сторінка машинописного тексту (основна частина – 60 сторінок).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

1.1 Поняття «креативність» у контексті психологічного знання

Поняття «креативність» у контексті психологічного знання набуло певного значення тільки на початку 50-х років минулого століття. Початком вивчення креативності став запуск в космос першого супутника. Потреба у креативних науковцях змусила державу і індустрію Сполучених Штатів Америки фінансувати і розвивати психологічні дослідження в цій галузі.

Так, зокрема американський психолог Дж. Гілфорд описує креативність у термінах мислення, розуміючи «творче мислення» як процес відчуття труднощів, проблем, прогалин в інформації, елементів, яких не вистачає, побудови здогадок і формулювання гіпотез тощо.

На його думку, творче мислення є пластичним (творчі люди пропонують безліч рішень у тих випадках, коли звичайна людина може знайти лише одне або два), рухливим (для творчого мислення не складає труднощів перейти від одного аспекту проблеми до іншого) та оригінальним (породжує нові, несподівані, незвичні рішення) [57].

Американські дослідники С. Тейлор та Р. Стернберг визначили наступні рівні розвитку креативності у людини:

- експресивна креативність (спонтанне малювання у дітей);
- продуктивна креативність (обмежена і контрольована вільною грою, продукує наукові і художні продукти);
- інвентивна (винахідницька) креативність, коли винахідливість виявляється в матеріалах, методах і техніці;
- інноваційна креативність (покращення через модифікацію);
- креативність, що спричиняє висунення абсолютно нового принципу або припущення, навколо якого можуть виникнути нові рухи і школи) [63].

На думку Р. Стернберг та Т. Любарт, творча особистість повинна володіти такими особистісними рисами: здатність йти на розумний ризик; готовність переборювати труднощі; толерантність до невизначеності; готовність протистояти думці оточуючих [62].

Натомість українська дослідниця В. Рогозіна пропонує розглядати креативність як певну особистісну характеристику, що відображає її індивідуальність. Авторка вважає, що кожна людина є неповторною, унікальною і тому прояв її індивідуальності є творчим процесом. Прояви креативності передбачають наявність певного продукту – матеріального чи ідеального [36].

Також креативність розглядається дослідницею як процес прояву власної індивідуальності. З огляду на це, вона виокремлює такі процесуальні характеристики креативності, як: по-перше, креативність розкривається під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії; по-друге, креативність завжди адресується іншій людині [36, с. 8].

У сучасному тлумачному психологічному словнику зазначається, що *креативність* є здатністю породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації. Серед інтелектуальних здібностей креативність виділена в особливий тип [50, с. 225].

Науковці Ф. Беррон та Д. Харрінгтон, узагальнивши усі дослідження, пов'язані з поняттям «креативність», зробили висновок, що креативність – це здатність адаптивно реагувати на необхідність застосування нових підходів і у нових продуктах. Специфічними властивостями креативного процесу, продукту й особистості є їх оригінальність, статичність, валідність, адекватність завданням, придатність на даний момент [54].

Досить цікавими для нашого дослідження є погляди Т. Волобуєвої щодо креативності як специфічної діяльності. На її думку, креативність має певну структуру, компоненти якої тісно взаємодіють один з одним. До цих компонентів належать:

- вміння побачити нове, яке пов'язане із сензитивністю – чутливістю до проблем, допитливістю, динамічністю мислення;
- гнучкість до розгляду різних аспектів проблеми;
- здатність змінювати свій погляд і бачити нові, приховані від спостереження сторони проблеми;
- вміння знаходити різні семантичні значення для одного і того самого поняття, предмету, образу;
- оригінальність мислення – це самостійність, незвичність, дотепність у вирішенні поставленого завдання. Саме оригінальність мислення є його найбільш загальною характеристикою для оцінювання продукту інтелектуальної творчості [2, с. 19].

Вітчизняний дослідник В. Моляко зазначає, що на сьогоднішній день загальні тенденції розвитку людства, окремих країн, і тенденції у житті майже кожної людини вимагають, окрім класичних знань та вмінь, таких, що пов'язані з творчістю, бо у кожного є певна необхідність успішно вирішувати нові завдання, нові проблеми творчого характеру. Він вважає, що однією з основних якостей творчої особистості є прагнення до оригінальності, до нового, заперечення звичного, а також високий рівень знань, умінь аналізувати явища, порівнювати їх, стійкий інтерес до певної роботи, порівняно швидке і легке засвоєння теоретичних і практичних знань у цій галузі, систематичність і самостійність у роботі [23].

Натомість М. Гнатко пропонує диференціювати поняття «творчість» і «креативність». Він визначає творчість і креативність як дві сторони єдиного кола явищ і утворень, пов'язаних із суспільно значущою творчою активністю людини. При цьому творчість автор відносить до процесуально-результативної сторони цієї єдності, а креативність – суб'єктивно-зумовлюючої [3].

А. Іванченко у своїй докторській дисертації розглядає креативність як перманентне, потужне, енергостимулююче утворення. Дослідниця стверджує, що креативність спонтанно породжує здібність до емоційно-евристичної

самостимуляції та саморегуляції. Вона базується на духовних, генетичних і психічних ресурсах людини, впливає з її особистісних потреб, вбудована в структуру життєвої самоорганізації та відображає всі аспекти психофізіологічних характеристик, духовно-типологічних особливостей, біоенергетичних ресурсів людини, формує мотиви поведінки, визначає стратегію життя [12].

Американський дослідник А. Адлер стверджував, що «головним конструктом», утворенням психіки індивіда, на рівні і посередництвом якого він прагне удосконалюватися, визначати смисл, мету і стиль свого життя є його творче «Я». На думку дослідника, саме творче «Я» людини дозволяє їй самовизначатися, самоорганізовуватися, а відтак стати суб'єктом рис соціально-корисного типу.

А. Адлер вважав, що творче «Я» розвивається з «творчої сили» і є продуктом еволюції та історичного розвитку людського роду. На розвиток «творчої сили» людини впливає багато чинників, зокрема, й порядок народження в сім'ї [24, с. 323-324].

На думку В. Андрієвської, характерними ознаками креативної особистості є відкритість до нового досвіду та дивергентне мислення, коли людина здійснює пошук одночасно в різних напрямках, не підпорядковуючись єдиній логіці. Дослідниця впевнена, що креативне мислення визначається пластичністю, рухливістю, оригінальністю [1].

Також цікавими для нашого дослідження є вивчення проблеми розвитку креативності та творчого потенціалу у дітей дошкільного віку українськими дослідницями, які дійшли до висновків, що в дошкільному віці творчий потенціал дитини вперше повною мірою проявляється, хоча залишається ще не до кінця визначеним, лабільним і символічним за своїм вираженням. Але саме творчий потенціал є потужним інструментом для формування особистості дитини та її суб'єктивної самоідентичності [61].

У філософському енциклопедичному словнику зазначається, що «... творчість – продуктивна діяльність за мірками свободи та оновлення, коли

зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю. Елементи творчості притаманні людській діяльності взагалі, але як окремий різновид діяльності творчість характеризується продукуванням нових результатів» [47, с. 327].

Творчість ніби виступає продовженням і заміною дитячої гри. На думку Л. Романовської та Л. Подкоритової, у різних видах праці творчість має свої особливості, обумовлені змістом і характером діяльності, особистісними рисами людини. Проте усі види творчої діяльності мають й спільні риси, а саме: зумовлюється потребами суспільства; є культурно-історичним явищем; продукт творчої діяльності відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю; потребує наявності у людини певних знань, умінь, здібностей тощо [37, с. 86].

Англійський учений Г. Уоллес виділив чотири стадії процесу творчості:

- 1) підготовка;
- 2) дозрівання;
- 3) осяяння (інсайт);
- 4) перевірка [50, с. 520-521].

Творчість – це певний психологічний процес, а креативність – це здатність, схильність, інтерес до цього процесу. «Творчий» – ознака за належністю до процесу, а «креативний» – ознака за схильністю до процесу, за мірою виявлення потягу до творчості. Хоча обидві ознаки відносні, не абсолютні, показовим є той факт, що лише слово «креативний» утворює синтетичні похідні на позначення міри виявлення ознаки: креативний креативніший [50, с. 520-521].

На думку Л. Єрмолаєвої-Томіної, потрібно розрізнати між собою поняття «творчість» і «креативність», основними відмінностями між якими є:

1. Творчість як процес може впроваджуватися у всі види діяльності, але й може бути відсутньою у тому виді діяльності, який вимагає її включення. В свою чергу, креативність є особистісною якістю людини, яка пов'язана з розвитком її вищих психічних функцій. Дуже схожими і дотичними до творчості та креативності є такі властивості людини, як увага і уважність.

Якщо увага – це процес, що може включатися чи не включатися у певну діяльність, то уважність – це особистісна якість людини, що є постійною і виявляється в різних життєвих ситуаціях.

2. Природа творчості і креативності теж є різною. Так, творчий потенціал людини закладений у її мозку, адже саме мозок є тим органом, в якому продовжується творчість самої природи. Водночас мозок людини відповідає за її адаптацію до оточуючого середовища, що, в свою чергу, вимагає формуванню стандартних навичок, а не проявів спонтанної творчості. Натомість креативність – це якість, що у 95% формується завдяки впливу на людину соціального середовища, інформації, досвіду тощо.

3. Творчий процес відбувається завдяки роботі несвідомого і підсвідомого. «Продукти» цієї творчості ідентичні природному розвитку людини, ми можемо спостерігати їх у спонтанній, несвідомій творчості дітей. У дорослому віці творчість переміщується у підсвідомість людини, що вже включає її індивідуальний життєвий досвід. У підсвідомості творчість має найбільш сприятливі умови і тому розв'язання певних проблем, відкриття нових закономірностей, поява нових замислів частіше за все відбувається на рівні підсвідомості. «Продукти» такої роботи приходять у свідомість людини раптово, у вигляді певного осяяння, інсайту.

Розвиток креативності людини відбувається завдяки злиттю свідомості і підсвідомості у нову форму – надсвідомість, яка вміщує в собі узагальненні продукти творчого процесу, відображені у художніх образах, відкритті закономірностей чи вирішенні певної проблеми.

4. Творчий процес проходить три основні фази – підготовчу, пошукову, виконавчу, і кожна фаза містить різні психічні процеси та має свій «продукт». Проте розвиток кожної фази у людей проходить по-різному. З огляду на це, є люди – «генератори ідей», здатні висувати певні пропозиції, але не втілювати їх (1 фаза). Інші люди є «розробниками» стратегій вирішення готових ідей (2 фаза). А треті – «виконавці», здатні творчо втілювати ідеї у конкретний продукт (3 фаза). В свою чергу, креативність

проявляється в успішному проходженні усіх трьох фаз – умінні самостійно ставити питання, вирішувати їх і творчо втілювати у конкретний продукт.

5. Також творчість, що співпадає з певними здібностями до неї, може проявлятися тільки в одному виді діяльності: науковій, організаційній, конструктивно-технічній, художній. Вона може мати свій специфічний об'єкт пошуку, процес і продукт. Тому оволодіння певними творчими здібностями в професійній роботі не може бути перенесене на інші види діяльності. А креативність як особистісна якість людини проявляється в усьому – в одязі, приготуванні їжі, організації відпочинку, у професійній діяльності тощо.

Таким чином, Л. Єрмолаєва-Томіна підводить підсумок і вважає, що «... креативність – це особистісна якість, яка базується на потенціальних можливостях самої людини, актуалізації неусвідомленої потреби бути неповторною, індивідуальною, здібною, але й тою, що приєднується до всезагального через продукти своєї творчості, гармонійно поєднує індивідуальні і соціальні інтереси» [11, с. 35].

Отже, креативність має безліч визначень, кожен дослідник розглядає це поняття з певної точки зору, висвітлюючи той чи інший її аспект. Але, незважаючи на це, існує спільна думка щодо того, що креативність – це здатність створювати щось нове; це особистісна якість, яка будується на розвитку вищих психічних функцій, коли творчість, як автоматизована навичка, включається у всі види діяльності, поведінки, спілкування, стосунків із зовнішнім середовищем тощо.

1.2 Структура, параметри та види креативності

Перш, ніж розглядати структуру креативності особистості, з'ясуємо що означає саме поняття «структура». Так, в сучасному тлумачному психологічному словнику стверджується, що під поняттям *структура* треба

розуміти «... сукупність сталих зв'язків між безліччю компонентів об'єкта, що забезпечують його цілісність і самототожність. Уявлення про структуру припускає розгляд об'єкта як системи. Конфігурація і характер зв'язків усередині системи і є її структурою, що залишається незмінною при змінах системи у певних межах – при змінах складу елементів тощо» [50, с. 511].

Структуру креативності дослідники розглядають по-різному: як здатність до творчості і вирішення проблемних завдань (Ф. Шаріпов, В. Щадріков); як здатність долати стереотипи, створювати нові ідеї, ризикувати (Р. Сімпсон, М. Воллах); як здатність до винахідливості, гнучкості і дивергентності мислення (Дж. Гідфорд, Е. Торенс, К. Тейлор), як відчуття новизни, фантазії, емпатії, інтуїції (О. Антонова, Д. Богоявленська).

І. Гриненко визначає структуру креативності як динамічну взаємодію її компонентів:

- мотиваційного (передбачає формування мотивації успіху);
- емоційно-ціннісного (сприяння стану психофізіологічної когерентності та прийняття засад культури);
- когнітивного (засвоєння знань психолого-педагогічних основ креативності);
- конативного (оволодіння специфічними навичками – прийомами і методами генерування та аналізу ідей);
- результативного (створення креативного продукту – тексту) [6].

Досить цікавими для нашого дослідження є погляди В. Моляко щодо структури творчого потенціалу особистості, яке вчений визначає як «... інтегративну властивість особистості, що характеризує міру можливостей здійснювати творчу діяльність, готовність і здатність до творчої самореалізації та саморозвитку» [44, с. 22].

В. Моляко вважає, що до структури творчого потенціалу особистості входять такі складові:

- допитливість, потяг до створення чогось нового; задатки і нахили;
- прояви загального інтелекту;

- інтереси, їх спрямованість і частота;
- швидкість у засвоєнні нової інформації; швидке та якісне оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій;
- наполегливість, цілеспрямованість, працелюбність;
- здібності до реалізації власних стратегій і тактик розв'язання проблем, пошуку виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій [44].

О. Дунаєва у своїх працях розглядає структуру педагогічної креативності, під цією креативністю вона розуміє «... динамічну особистісну якість педагога, яка обумовлює активний пошуковий процес професійної діяльності з метою формування та розвитку самостійної, творчої особистості учня, та розглядати в таких аспектах» [8, с. 81]. Складовими педагогічної креативності є когнітивний, особистісний, організаційно-діагностичний компоненти.

Структуру науково-педагогічної креативності М. Ілляхова розглядає в таких базових аспектах, як:

- 1) нововведення, удосконалення освітніх компонентів та їх елементів;
- 2) процес створення нових технологій, методів, методик, програм;
- 3) пошук, адаптація і впровадження, творче переосмислення методик і програм освітнього процесу;
- 4) здійснення дослідницької, креативної, рефлексивної, новаторської діяльності, самостійне вирішення професійних завдань [13, с. 52-57].

Досліджуючи структуру креативності студентів М. Саврасов дійшов до висновку, що ця структура містить показники внутрішньої мотивації майбутньої професійної діяльності, інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, потреби активно діяти та досягати успіху, діяльнісної спрямованості, творчої активності, соціального самоконтролю.

А протилежними показниками креативності та компонентів її структури, на думку дослідника, є показники смутку, мотивації спілкування та зовнішньої негативної мотивації майбутньої професійної діяльності [39, с. 116-120].

Американські науковці Дж. Гілфорд та Е. Торранс по-різному розглядали папарметри креативності особистості. Так, Дж. Гілфорд стверджував, що креативність характеризується шістьма основними параметрами:

- 1) здатністю до виявлення й формулювання проблем;
- 2) здатністю до генерування великої кількості ідей;
- 3) гнучкістю, тобто здатністю до продукування найрізноманітніших думок;
- 4) оригінальністю – здатністю відповідати на подразники нестандартним способом;
- 5) здатністю вдосконалювати об'єкт сприймання, додаючи певні деталі;
- 6) здатністю розв'язувати проблеми шляхом реалізації відповідних аналітико-синтетичних операцій [57].

Проте Е. Торранс запропонував такі основні параметри креативності:

- 1) легкість, тобто швидкість виконання тестових завдань;
- 2) гнучкість, що оцінюється за кількістю переходів з одного класу об'єктів на інший у ході відповідей;
- 3) оригінальність, тобто мінімальна частота певної відповіді по відношенню до однорідної групи респондентів [64].

Вітчизняний науковець В. Моляко визначив сім параметрів креативності:

1. Оригінальність.
2. Евристичність.
3. Фантазія.
4. Активність.
5. Сконцентрованість.
6. Чіткість.
7. Чуттєвість.

Найбільш яскравими параметрами креативності є уява і фантазія, які вирізняються особливою яскравістю, незвичністю, жвавістю і образністю. Також дослідник стверджує, що креативність не можлива без яскравої

саморегуляції сприйняття, її спрямованості на розв'язання проблеми чи завдання, високого рівня зосередженості, її витривалості і стійкості [44, с. 22].

З огляду на те, що процес креативності вимагає внутрішнього напруження людини, що може бути спричинено конфліктом між традиційним і новим у креативному процесі, конфліктом ідей та різних способів вирішення проблеми, креативність може створюватися прагненням перейти на більш високий рівень організації індивідуальності чи суспільства в цілому [28]

Американський психолог Е. Торранс креативність поділяв на: наївну, яка притаманна дітям через відсутність в них досвіду, і культурну креативність, яка спрямована на подолання досвіду, свідоме прагнення уникати стереотипів буденної свідомості, шаблонів здорового глузду [64].

Відомий психолог-гуманіст А. Маслоу поділив креативність на два види: креативність таланту та креативність самоактуалізації. Дослідник вважав, що креативність самоактуалізації є більш широко розповсюдженою і має більш тісний зв'язок з особистістю. Креативність самоактуалізації присутня у повсякденному житті у продуктах творчості, у своєрідному почутті гумору, у схильності щось робити творчо, нестандартно. Вчений описав такі складові креативності самоактуалізації: сприйняття, самовираження, «друга наївність», потяг до невідомого [59].

Проте, на думку самого А. Маслоу, поділ цих двох видів креативності є досить штучним. Адже сам дослідник у якості самоактуалізованих особистостей розглядав переважно талановитих людей, які здатні бачити нове, специфічне, мають свій погляд на речі, події тощо. Тому вони живуть у більш реальному світі природи, ніж в умовному світі стереотипів, переконань, концепцій, абстракцій, які звичайні люди схильні вважати реальним світом [59].

Дослідниця М. Боден розрізняє історичну і особисту креативність. Історична креативність пов'язана з досягненнями, які зробили значний вплив на розвиток культури і суспільства, а особиста креативність належить до буденного життя, побутових ситуацій [55].

На думку М. Боден, існують три основні види креативності, які передбачають різні способи генерації нових ідей:

1. Комбінаційна креативність – створення нової ідеї відбувається в результаті незвичної комбінації відомих ідей.

2. Дослідницька або експериментальна креативність, що проявляється у віднаходженні «білих плям» і формулюванні гіпотез, проблем. Креативність виступає тут як дослідження змісту, меж і потенціалу концептуального простору.

3. «Трансформаційна» креативність, яка передбачає трансформацію деяких частин цілої структури, в результаті чого можуть створюватися нові структури. Ця креативність пов'язана з висуванням нових, раніше неможливих ідей: «нове слово» в науці чи мистецтві, революційні зміни в технологіях, продуктах. Це, на думку дослідниці, креативність у її найвищому прояві [55].

Отже, як бачимо, креативність має складну структуру як динамічну взаємодію її компонентів: мотиваційного, емоційно-ціннісного, когнітивного, конативного та результативного. Також креативність має різні параметри, основними з яких є легкість, гнучкість та оригінальність. Існують і різноманітні види креативності особистості, які передбачають застосування нею різних способів генерації нових ідей.

1.3 Розвиток креативності у студентському віці

В сучасному тлумачному психологічному словнику зазначається, що «... юність – це період розвитку людини, що відповідає переходу від підліткового віку до самостійного дорослого життя (зрілості)» [50, с. 606].

До кінця юнацького віку завершується фізичне дозрівання. Психологічний зміст юності пов'язаний з розвитком самосвідомості, вирішенням завдань професійного самовизначення і вступом в доросле життя.

У ранній юності формуються пізнавальні і професійні інтереси, потреба в праці, здатність будувати життєві плани, суспільна активність. Проте юність є напруженим періодом формування моральної свідомості, вироблення ціннісних орієнтацій та ідеалів, стійкого світогляду, громадянських якостей тощо [50, с. 606].

В юнацькому віці відбуваються важливі психологічні процеси – формування самопізнання та стійкого образу власного «Я». Образ власного «Я» – це не просто відображення об'єктивного навколишнього середовища, а певна соціальна установка, самоставлення, що включає три взаємопов'язаних компонента:

- 1) пізнавальний – пізнання себе, своїх якостей та властивостей;
- 2) емоційний – оцінка цих якостей, самоповага тощо;
- 3) поведінковий – практичне ставлення до себе, похідне від перших двох компонентів [26, с. 63].

Цінним психологічним надбанням в юнацькому віці є відкриття свого внутрішнього світу, розвиток здатності поринати в самого себе і насолоджуватися своїми переживаннями. З огляду на це, видатний психолог-гуманіст А. Маслоу стверджував, що джерелом психічного розвитку юнаків є їх прагнення до самоактуалізації – якомога повного вияву власних здібностей і можливостей. Це прагнення ґрунтується на потребі юнаків в самоактуалізації – «вершині» в ієрархії потреб людини, яку складають такі потреби, як:

- потреба в повазі і самоповазі;
- потреба в любові і приналежності до певної спільності;
- потреба в безпеці;
- фізіологічні потреби (спрага, голод, продовження роду тощо).

З цими потребами тісно пов'язані такі потреби, як пізнавальні («знати і розуміти») і естетичні («сприймати прекрасне»), але вони є вторинними стосовно складових цієї ієрархії. Потреба в самоактуалізації, як вважав А. Маслоу, виявляється лише тоді, коли задоволені усі потреби, що перебувають на нижчих щаблях ієрархії [34, с. 153].

Прагнення до самоактуалізації в студентському віці тісно пов'язане з творчим компонентом професійно-етичної культури майбутніх фахівців і є проявом їх професійної творчості. Адже професійні й особистісні цінності проявляються як факт формування особистості лише в умовах творчої діяльності.

В чому ж проявляється творчий компонент професійно-етичної культури майбутніх фахівців? Перш за все у гнучкості, варіативності, винахідливості, ініціативності, сміливості і нетрадиційності рішень та поведінки у професійній взаємодії. Тому для оволодіння професійною культурою необхідне усвідомлення творчої природи майбутньої професійної діяльності [17, с. 60].

Аналіз наукових праць (Л. Виготський, А. Петровський, М. Ярошевський, О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук) свідчить, що характерним для інтелекту студента є розвиток його творчих здібностей, що виявляється в інтелектуальній ініціативі та створенні чогось нового. Розумовий потенціал молоді особистості дослідити можливо, якщо визначити її інтереси, де максимально розвиваються її здібності [42, с. 202].

На думку С. Симоненко та О. Грек, одним з найбільш сензитивних періодів розвитку креативності є юнацький вік, адже саме в цьому віці відбуваються зміни в активності інтелекту. Юнакам притаманна цікавість, допитливість, імпровізація, фантазування, винахідливість, самостійність висловлювань, що характеризує їх як зрілих особистостей. Тому дослідники зазначають необхідність розвитку креативності та творчого мислення в юнацькому віці, адже формування спеціальних прийомів та способів цієї діяльності дасть можливість формування усвідомленого ставлення юнаків до власних життєвих цілей та планів [40].

У своїх дослідженнях Т. Тернавська встановила, що розвиток креативності особистості студента залежить від ефективності поєднання у навчальній діяльності в закладах вищої освіти принципів практичності, проблемності, творчого підходу з боку викладача та навчальної мотивації самих студентів [45].

Дослідник Н. Замбрано Ялама, аналізуючи важливість розвитку креативності студентів, наголошує на необхідності використання у навчально-навчального процесі методів, що сприяють всебічній підготовці майбутніх фахівців та розвитку їх креативного мислення [66].

Вітчизняна дослідниця Є. Фролова, вивчаючи креативність як чинник успішності навчальної діяльності студентів, з'ясувала, що вербальна і невербальна креативність, особливо індекси розробленості, унікальності та оригінальності пов'язані з високим рівнем навчальної успішності студентів. Тому у студентів, які мають досить низький рівень навчальних досягнень, креативність чітко виділяється за невербальною та вербальною ознаками [48].

На думку О. Грек та А. Аксеніної, соціальний розвиток в юнацькому віці передуює інтелектуальному і визначає можливість переходу індивіда на новий ступінь розвитку в онтогенезі, тобто перехід від дитинства до дорослості. Значний вплив на цей процес має соціалізація молодого особистості, її прагнення до пізнання себе, до самореалізації. Ці зміни, в свою чергу, впливають на змістову сторону мислення загалом, і на розвиток креативності зокрема [5].

Українська дослідниця Р. Кириченко вважає, що саме студентський вік є сензитивним до набуття зрілості та сходженням до вершин творчості. У процесі підготовки до майбутньої професійної діяльності студент повинен опанувати власними евристичними прийомами, що створюють його внутрішній суб'єктивний світ, суб'єктивну новизну, чутливість до пізнання, до розвитку. Для цього, на думку авторки, студентам необхідно:

- сприймати наукову інформацію, дотримуючись наукових принципів організації навчання;
- виявляти самостійність, критичність мислення, вміння формувати власне ставлення до альтернативних поглядів тощо.

Саме ці умови, на думку Р. Кириченко, сприяють формуванню основ для проявів творчості в майбутній професійній діяльності.

Також до найважливіших особистісних рис студентів, які сприяють формуванню в них творчого компонента діяльності, належать: розвиток уяви і

здатності до фантазування, впевненість у власних можливостях, позитивна «Я-концепція», самодисциплінованість, відповідальність, схильність до ризику [14].

Науковці В. Носков та Є. Левченко при формуванні креативності особистості студента пропонують використовувати спеціально розроблену технологію, в основу якої покладені елементи теорії розв'язання винахідницьких задач, ідеї теорії творчості Г. Амтхауера та теорії конструкторської діяльності [27].

Досить цікавими для нашого дослідження є погляди українських науковців стосовно розвитку креативності у майбутніх фахівців соціономічного профілю. Так, зокрема, колектив дослідників на чолі з І. Шапошніковою визначили, що креативність студентів-психологів є обов'язковою рисою їх характеристики, що обумовлює високий рівень сформованості їх особистісних і професійних якостей. Тому науковці пропонують використовувати розроблену ними функціональну модель як дієвий засіб розвитку рівня креативності у студентів-психологів [60].

Також креативний компонент виявляється у відкритості фахівця соціономічного профілю до існуючих інноваційних процесів, у його мобільності та гнучкості мислення, критичній оцінці та здатності знаходити нестандартні шляхи розв'язання професійних задач [52].

Більшість науковців впевнені у тому, що розвиток креативних здібностей у студентів можливий лише за умови створення спеціального творчо насиченого освітнього середовища, основними характеристиками якого має бути високий рівень невизначеності та варіантність можливостей. Адже саме завдяки невизначеності людина прагне віднайти власні орієнтири, а не приймати готові. А варіантність забезпечує можливість їх знаходження. Також це середовище обов'язково повинно містити зразки креативної поведінки та її результати [35].

В юнацькому віці формується особлива форма креативності – «спеціалізована» креативність, яку слід розуміти як здатність до творчості,

що пов'язана з певною сферою діяльності, як її доповнення чи альтернатива. Важливу роль у цьому відіграє професійний зразок, який юнак чи юнка визначає для себе як «ідеальний зразок» творця, якого хоче наслідувати.

З огляду на це, Е. Торранс виділив певні форми поведінки викладача, які позитивно або негативно впливають на розвиток креативності у студентів [64].

Формами поведінки викладача, що позитивно сприяють розвитку креативності у студентської молоді є:

- визнання важливості формування креативного мислення;
- заохочення саморозвитку креативності;
- вільне стереотипізації у висловленні думок, ідей тощо;
- відсутність страху отримати негативну оцінку;
- вміння правильно використовувати інформацію в креативному процесі;
- вміння розвивати конструктивну критику.

До форм поведінки викладача, що здійснюють негативний вплив на розвиток креативності у студентів належать:

- авторитарне спілкування викладача зі студентами, його авторитарні установки, оточення тощо;
- відсутність гнучкості мислення у викладача;
- конформізм самого викладача і примушування до конформізму студентів;
- суб'єктивне оцінювання викладачем знань і вмінь студентів;
- жорстка орієнтація викладача на досягнення успіху [64, с.159].

С. Смирнов стверджує, що розвиток креативних здібностей студентів передбачає наступну діяльність викладачів ЗВО:

- заохочувати студентів використовувати власну інтуїцію та направляти її на подальший логічний аналіз висунутої гіпотези чи ідеї;
- розвивати в студентів впевненість в своїх силах;

- в процесі навчання спиратися на позитивні емоції, бо негативні емоції пригнічують прояви креативності;
- стимулювати студентів до самостійності у прийнятті рішень;
- не допускати розвитку в студентів конформного мислення, орієнтації на думку більшості;
- розвивати уяву студентів, їх схильність до фантазування;
- формувати в студентів прагнення до виявлення нових суперечностей, закономірностей, бо вони є джерелом нових ідей і гіпотез;
- використовувати завдання відкритого типу, де наявні різні рішення;
- впроваджувати проблемні методи навчання;
- проявляти повагу та увагу до кожного студента [43, с. 132].

На думку І. Особова, інноваційна вища освіта можлива лише за умови реалізації особистісно орієнтованого підходу до студентів, оскільки спрямованість на стандарти перешкоджає розкриттю творчого потенціалу майбутніх фахівців. Тому важливе врахування умов, що забезпечують прояв творчих здібностей студентів.

І. Особов вважає, що креативне освітнє середовище у ЗВО повинне забезпечувати творчу навчальну діяльність студентів, створювати атмосферу експериментування в умовах невизначеності й потенційної багатоваріантності, підтримувати мотивацію до творчості й позитивних емоцій студентів. У свою чергу, врахування усіх внутрішніх і зовнішніх умов прояву креативності у студентів дає можливість розробляти оптимальні форми та методи роботи з формування їх творчих здібностей [29].

К. Роджерс вважав, що до *внутрішніх умов* розвитку креативності студентів належать:

- екстенціональність (відкритість новому досвіду);
- внутрішній локус оцінювання; здібність до незвичайних дій і рішень.

Зовнішніми умовами розвитку креативності є:

- психологічна безпека й захищеність (створення ситуації, в якій відсутнє зовнішнє оцінювання);

- психологічна свобода самовираження [33].

Що стосується зовнішніх і внутрішніх причин, які заважають прояву творчих здібностей у студентів, то до *внутрішніх причин* відносять існування конкуруючих між собою двох типів мислення – критичного і творчого. Адже критичне мислення спрямоване на виявлення «чужих» недоліків, а не пропозиції власних конструктивних ідей. А людина з творчим мисленням прагне розробляти власні рішення та ідеї, не шукаючи недоліків у інших.

Також прояву креативності заважають деякі особистісні якості, а саме:

- схильність до конформізму (намагання «бути як усі»);
- побоювання насмішок з приводу висловлених власних думок;
- страх отримати критику від інших; завищена оцінка власних ідей [6].

У ряді *зовнішніх причин*, що заважають розвитку креативності студентів дослідники називають:

- відсутність підтримки з боку оточуючих (батьків, викладачів, друзів, одногрупників);
- недостатнє матеріальне забезпечення;
- відсутність бажання і лінь; завантаженість побутовими проблемами; самотність;
- заздрість однолітків;
- замкнутість;
- проблеми зі здоров'ям тощо [29].

Аналіз ситуативних і особистісних причин показує, що гальмують прояви креативності студентів такі *ситуативні причини*:

- ліміт часу;
- стан стресу та підвищеної тривожності;
- бажання швидко знайти готові рішення;
- занадто сильна або ж занадто слабка мотивація;
- наявність установки на конкретний спосіб рішення проблеми;
- невпевненість у власних силах, якій сприяють попередні невдачі;
- страх;

- підвищена критика оточуючих.

До *особистісних причин* належать:

- конформізм;
- невпевненість у собі;
- самовпевненість;
- емоційна пригніченість і стійке домінування негативних емоцій;
- уникнення ризикованої поведінки;
- домінування мотивації уникнення невдачі над мотивацією прагнення до успіху;
- висока тривожність;
- сильні механізми особистісного захисту [33].

Таким чином, як бачимо, впровадження у навчально-виховного процесі ЗВО умов розвитку креативних здібностей у студентів, застосування засобів творчості сприяє не лише розвитку творчого потенціалу у них, але й дозволяє підвищити якість навчально-пізнавальної діяльності студентів та сприяє формуванню компетентного майбутнього фахівця.

1.4 Гендерні особливості розвитку креативності у студентської молоді

Поняття «гендер» використовується в соціальних науках для відображення соціокультурного аспекту статевої приналежності людини. Також гендер відображає культурологічну характеристику поведінки, що відповідає її статі в певному суспільстві. Гендерний підхід як науковий аналіз психологічних аспектів відносин передбачає принципово новий спосіб пізнання дійсності за якого протиставлення і нерівноцінність чоловічих і жіночих рис особистості, способу думок, особливостей поведінки демонструють зв'язок між біологічною статтю та досягненнями в соціальному житті.

Основними характеристиками гендерних аспектів поведінки є соціальні ролі, соціальні очікування і вимоги статевої адекватності поведінки. Тому при

розгляді гендерних характеристик вивчають ідентичність чоловіків і жінок та її складові: уявлення, стереотипи, установки, пов'язані зі статевою ознакою [20].

Варто зауважити, що вивчення особистості з позицій гендерного підходу розглядається з огляду формування феноменів «чоловічого» і «жіночого» з позицій їх соціокультурної зумовленості. У науковому просторі гендер особистості визначається характеристиками маскулінності / фемінінності, тобто тими нормативними уявленнями про соматичні, психологічні і поведінкові властивості, які притаманні чоловікам і жінкам.

Досліджуючи проблему розвитку креативності у юнаків та дівчат, відомий науковець Л. Виготський встановив, що в юнацькому віці відбувається глибоке перетворення уяви: в побудові її образів дедалі більше враховуються умови і закони об'єктивної дійсності [65].

Важлива роль у розвитку уяви належить юнацькій літературній творчості. У ранній юності часто можна натрапити на спроби неосмисленого відшукування і створення образів незвичайного. Такій творчості притаманні несподівані комбінації та створення удавано-оригінальних образів, студенти «творять» що завгодно і як завгодно, аби не по-старому, не так, як завжди. Тому особливостями креативності у юнацькому віці є: схильність до фантазування і мріяння, висока продуктивність і оригінальність творчих ідей, висока гнучкість і швидкість мислення.

Досить часто у студентів можна помітити «креатив заради креативу», тобто творчість і креативність виступають як способи самовираження з одного боку, і засоби привернення до себе уваги інших людей, зокрема й осіб протилежної статі, – з іншого. Крім того, креативність може виступати як засіб протесту молодого людини проти буденності, одноманіття довкола неї [65].

Американська дослідниця Д. Халперн вважає, що жінки значно перевершують чоловіків у вербальній креативності, а чоловіки кращі за жінок в образній креативності. При цьому, креативність може нівелюватися при зміщенні соціальних ролей: виборі жінками більш «чоловічих» професій, причому необхідною умовою такого зникнення статевої відмінностей в

образній креативності має бути високий рівень розвитку у жінок інтелектуальних здібностей. І справа тут не у впливі обраної професії на креативність жінок, а у виборі «чоловічих» професій маскулінними жінками. Дослідниця стверджує, що у цих жінок рівень розвитку креативності вищий, ніж у фемінінних жінок [58].

Підтвердження цієї думки є дослідження американських вчених Дж. Байер та С. Кауфман, які вважають, що дівчатка володіють кращими креативними здібностями, ніж хлопчики. Адже вони можуть займатися більш символічною і часто прихованою рольовою грою, тому такий вид творчої діяльності не дуже очевидний для стороннього спостерігача [53].

Тип гендерної поведінки особистості, на думку О. Кікінежді, Т. Говорун, О. Міщенко, залежить від соціальних чинників і сімейного виховання. Саме сім'я не лише забезпечує народження нового покоління чоловіків і жінок, але й перетворює ці біологічні статі в психічну, соціальну через передачу їм певної суми знань про взаємини статей, їхнього функціонування в різних сферах людського життя [15, с. 7].

Досить цікавими є результати проведеного дослідження гендерних відмінностей в структурі креативності дошкільників вітчизняною дослідницею І. Зозулею. Так, нею було виявлено, що у дівчаток краще розвинена вербальна креативність за рахунок прояву показників продуктивності та гнучкості. У них переважає старанність та детальна розробка своїх ідей.

Натомість хлопчики теж відкриті до сприйняття нової інформації, легко витримують невизначеність, здатні виокремити головне, але мають нижчі показники розвитку вербальної і образної креативності. Також в обох статей на однаковому рівні сформована здатність до трансформації образної інформації в словесну форму [10].

Дж. Конті-Рамсден вважає, що на показники креативності впливає співвідношення між собою зовнішньої і внутрішньої мотивації людини, причому ця залежність характеризується вираженістю статоворольових стереотипів. Дослідницею виявлено, що внутрішня мотивація у більшості

випадків відіграє суттєве значення в прояві креативних здібностей у жінок, ніж у чоловіків. Натомість у чоловіків творча продуктивність в більшій мірі стимулюється умовами змагання [56].

Науковці зазначають, що у дівчат значно краще розвинена вербальна гнучкість, ніж у чоловіків, що узгоджується з даними, отриманими Д. Халперн. Так, аналіз результатів дослідження гнучкості образного мислення у дітей 8-10 років показав наявність статевих відмінностей: дівчатка частіше використовували категорії «тварини» і «іграшки», а хлопчики – «машини» і «зброя». Цікаво, що в підлітків 15-17 років ці відмінності представлені ширше і з більш високою частотою вибору категорій «символ» і «машини» у юнаків, «людина» – у дівчат [10].

Досліджуючи особливості інтелектуального розвитку та розвитку творчих здібностей юнаків і дівчат юнацького віку відомий психолог Ж. Піаже вважав, що усі ці здібності виявляються в інтелектуальній ініціативі студентів та створенні ними чогось нового. Вчений стверджував, що студенти прагнуть висувати сукупність гіпотез, які вимагають перевірки або доведення. Гіпотези, які не підтверджуються фактами, відкидаються; гіпотези, які підтверджуються, набувають статусу відкриття [42, с. 202].

Ж. Піаже вважав, що логіка юнацького періоду – це складна система, відмінна від логіки дитини. Це логіка дорослих людей, її основою є елементарні форми наукового мислення. Юнаки і дівчата фантазують про свої майбутні життєві шляхи, таким чином виявляючи свої індивідуальні здібності. Крізь відмінності в їхніх мріях простежується оптимістичний чи песимістичний світогляд. І той, хто вже здатний передбачити своє життєве призначення, той правильно відчуває дух сучасності [42, с. 202].

Вітчизняна дослідниця Т. Дуткевич, розглядаючи гендерні особливості соціальної креативності майбутніх магістрів педагогічних спеціальностей встановила, що гендерні відмінності у досліджуваних студентів визначаються за чотирма шкалами соціальної креативності:

– самооцінка своєї рішучості;

- здатність проявити вимогливість і наполегливість;
- частота ситуацій, коли відповідальність за рішення складних проблем і справ у колективі доводиться брати на себе;
- частота справ, що сприймаються іншими як несподівані, абсолютно нові [9].

Т. Дуткевич виявила, що хлопці, на відміну від дівчат мають вищу самооцінку своєї рішучості, вищу здатність проявити вимогливість і наполегливість та більш високу здатність до справ, які інші сприймають як несподівані і абсолютно нові. Дівчата ж частіше беруть на себе відповідальність за вирішення складних проблем і справ у колективі. Проте все ж таки хлопці, на противагу дівчатам, більше схильні до проявів соціальної креативності [9].

Таким чином, можемо відзначити деякі особливості розвитку креативності у юнаків і дівчат. Так, у дівчат, на відміну від хлопців, значно переважає схильність до мріяння і фантазування, вербальна гнучкість і креативність, висока продуктивність і оригінальність творчих ідей, а в хлопців більш виражена соціальна креативність, за допомогою якої вони вдаються до переосмислення, перевизначення міжгрупових порівнянь, скеровуючи їх на свою користь.

Також науковцями виявлено, що в представників обидвох статей часто відзначається «креатив заради креативу», тобто творчість і креативність виступають, з одного боку, як способи самовираження, а з іншого боку – як прагнення привернути до себе увагу інших людей (здебільшого – осіб протилежної статі).

Висновки до розділу

Аналіз наукових джерел з проблеми розвитку креативності у студентському віці показав, що поняття «креативність» має безліч визначень, і кожен дослідник розглядає його з певної точки зору, висвітлюючи той чи інший

аспект креативності. Проте більшість дослідників схильні до того, що креативність – це особистісна якість, яка будується на розвитку вищих психічних функцій людини. А творчість є автоматизованою навичкою, що включається у всі види діяльності людини, її поведінки, спілкування, стосунків з оточуючим середовищем тощо.

Характерним для інтелекту студентів є розвиток їх творчих здібностей, що виявляється в інтелектуальній ініціативі та створенні ними чогось нового. Студентський вік є сензитивним до набуття зрілості та сходженням до вершин творчості. У процесі підготовки до майбутньої професійної діяльності студент повинен опанувати власними евристичними прийомами, що створюють його внутрішній суб'єктивний світ, суб'єктивну новизну, чутливість до пізнання, до розвитку.

Розвитку креативності студентів сприяє також впровадження в ЗВО зовнішніх і внутрішніх умов. Зовнішніми умовами розвитку креативності юнаків та дівчат є: психологічна безпека й захищеність (створення ситуації, в якій відсутнє зовнішнє оцінювання); психологічна свобода самовираження. До внутрішніх умов розвитку креативності студентів належать: екстенціональність (відкритість новому досвіду); внутрішній локус оцінювання; здібність до незвичайних дій і рішень.

Аналіз причин, що гальмують прояви креативності студентів показав, що ними є: ситуативні причини (ліміт часу; стан стресу та підвищеної тривожності; бажання швидко знайти готові рішення; занадто сильна або ж занадто слабка мотивація; наявність установки на конкретний спосіб рішення проблеми; невпевненість у власних силах, якій сприяють попередні невдачі; страх; підвищена критика оточуючих) та особистісні причини (конформізм; невпевненість у собі; самовпевненість; емоційна пригніченість і стійке домінування негативних емоцій; уникнення ризикованої поведінки; домінування мотивації уникнення невдачі над мотивацією прагнення до успіху; висока тривожність; сильні механізми особистісного захисту).

Існують і деякі особливості розвитку креативності у студентів за гендерним аспектом. Так, у дівчат, на відміну від хлопців, значно переважає схильність до мріяння і фантазування, вербальна гнучкість і креативність, висока продуктивність і оригінальність творчих ідей, а в хлопців більш виражена соціальна креативність, за допомогою якої вони вдаються до переосмислення, перевизначення міжгрупових порівнянь, скеровуючи їх на свою користь.

Виявлено, що в представників обидвох статей часто відзначається «креатив заради креативу», тобто творчість і креативність виступають, з одного боку, як способи самовираження, а з іншого боку – як прагнення привернути до себе увагу інших людей (здебільшого – осіб протилежної статі).

Також можемо зробити висновок, що креативність часто виступає як засіб протесту студентів проти «сірості» і буденності життя. Але, не зважаючи на досить активний розвиток креативності у студентському віці, цю здатність необхідно постійно розвивати, коригувати, навчати молодих людей керувати своєю творчою спроможністю.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

2.1 Діагностика рівнів розвитку креативності у студентів-психологів за гендерною ознакою

Для дослідження рівнів розвитку креативності, творчого потенціалу і творчих здібностей у юнаків можна використовувати різні психодіагностичні методики.

Розглянемо найбільш розповсюджені і найбільш інформативні з них.

Модифікований тест Гілфорда для вивчення творчого мислення проводиться з метою визначення таких факторів:

- 1) швидкість (легкість, продуктивність). Цей фактор визначає швидкість творчого мислення;
- 2) гнучкість характеризує гнучкість творчого мислення, здатність до швидкого переключення;
- 3) оригінальність характеризує оригінальність, своєрідність творчого мислення, нестандартність у вирішенні проблем;
- 4) точність характеризує логічність творчого мислення, вибір адекватного рішення, що відповідає поставленій меті [32].

Діагностика вербальної креативності С. Медніка, адаптована Вороніним. Методика спрямована на виявлення та оцінку часто прихованого або заблокованого у досліджуваного вербального креативного потенціалу. Методика проводиться як в індивідуальному, так і в груповому варіанті. За допомогою цієї методики визначаються такі показники креативності, як оригінальність і унікальність.

Використовуючи процентну шкалу, побудовану для цих показників і показника «кількість відповідей» (індексу продуктивності), визначають ступінь розвитку у досліджуваного вербальної креативності та продуктивності [22].

Діагностика особистісної креативності (Є. Тунік) дозволяє визначити чотири особливості творчої особистості:

- 1) допитливість (Д);
- 2) уяву (У);
- 3) складність (С) ;
- 4) схильність до ризику (Р).

Кінцева кількісна вираженість того чи іншого фактора визначається шляхом складання всіх відповідей, які співпадають з ключем. Чим вища «сира» оцінка людини, яка відчуває позитивні почуття по відношенню до себе, тим більш творчою, допитливою, здатною піти на ризик особистістю вона є.

Всі зазначені у методиці особистісні фактори тісно пов'язані з творчими здібностями [22].

Оригінальний креативний тест Ф. Вільямса використовують для діагностики та вдосконалення креативності у досліджуваних. Тест містить три частини.

Перша частина представлена самооціночним субтестом-опитувальником, призначеним для вимірювання особистісних властивостей та поведінкових характеристик досліджуваних, які пов'язані з креативністю. Результати тесту вимірюються чотирма шкалами: допитливість, уява, складність (чутливість або схильність до вибору складних завдань), схильність до ризику.

Друга частина містить малюнковий субтест, спрямований на дослідження дивергентного мислення на невербальному стимульному матеріалі (малюнки-ескізи). Результати цієї частини тесту дозволяють діагностувати чотири чинники дивергентного мислення: швидкість, гнучкість, оригінальність і розробленість.

Третя частина тесту є «експертним листом», який охоплює 48 характеристик, за кожною з яких експерти оцінюють досліджуваного.

Обробка результатів тесту та визначення рівня розвитку креативності здійснюється відповідно до емпірично отриманих статистичних нормативів, які враховують соціокультурний контекст. Це вказує на те, що під час адаптації тесту в новому мовному середовищі необхідно перевіряти та коригувати вихідні тестові норми [7].

Тест «Діагностика творчого потенціалу та креативності» містить 18 питань, відповіді на які дозволяють виявити значний творчий потенціал досліджуваного чи якості, які дозволяють йому творити, але є й бар'єри.

Інтерпретація результатів за тестом «Діагностика творчого потенціалу та креативності»:

– 48 і більше балів свідчать про значний творчий потенціал, що надає значний вибір творчих можливостей.

– 18 - 47 балів характеризують те, що у досліджуваного є якості, які дозволяють йому творити, але є й бар'єри, найнебезпечніший з яких – страх, що сковає уяву, творчу активність, знищують творчу особистість [22].

Анкета вивчення мотивів навчальної діяльності (автор Б. Пашнев). Цю анкету розробив психолог Б. Пашнев в Харківському науково-методичному педагогічному центрі управління освіти. Анкета спрямована на виявлення ставлення респондентів до восьми основних мотивів навчальної діяльності методом парного відбору.

Анкета складається з 28 пунктів, кожний з яких містить пару тверджень, що відображають два з восьми мотивів навчальної діяльності.

Анкету дозволяє зіставити між собою вісім основних мотивів навчальної діяльності та виявити ті з них, яким найбільше та найменше віддається перевага. Мотиви в анкеті позначено літерами алфавіту:

А – зовнішнього примусу, уникнення покарання;

Б – соціальний обов'язок і відповідальність;

В – пізнавальний;

Г – престижу;

Д – матеріального благополуччя;

Е – отримання інформації;

Ж – досягнення успіху;

З – орієнтації на соціально залежну поведінку [30].

Шкала прогресивних матриць Дж. Равена широко використовується в психодіагностиці для визначення рівня розвитку загального інтелекту і невербальних здібностей у вигляді показника IQ. Тест складається з 60 завдань, які містять матриці прямокутної форми, що демонструють різні фігури, а також сукупності фігур, згруповані таким чином, щоб сформувавши логічне ціле. Але кожній матриці бракує однієї частини, яку досліджуваний має знайти. Тест Дж. Равена починається з простих завдань, які поступово ускладнюються. Таким чином реалізується принцип «прогресивності» [31].

З огляду на те, що креативність молоді особистості включає в себе різноманітні показники (оригінальність, унікальність, допитливість, розвинена уява, схильність до розумних ризиків, цікавість до складних речей і ідей тощо), ми провели емпіричне дослідження гендерних особливостей її розвитку у майбутніх психологів, які навчаються у Хмельницькому національному університеті.

У дослідженні було використано комплекс діагностичних методик:

1. Методика творчого мислення Торранса.
2. Методика «Діагностика творчих здібностей».
3. Тест на виявлення творчого потенціалу особистості «Який Ваш творчий потенціал?».
4. Опитувальник особистісної схильності до творчості за Девісом (модифікований Пашнєвим).

До участі у ньому було залучено 44 студенти третього та четвертого курсів спеціальності «Психологія» (24 дівчини і 20 хлопців). Зауважимо, що студенти надали усну згоду для участі у дослідженні, яке відбувалося у поза навчальний час, без розкриття особистої інформації про його учасників та результати його проведення.

Для діагностики рівнів розвитку творчих здібностей у студентів-психологів ми застосували *Методику творчого мислення Торранса* [64]. Методика творчого мислення Торранса складається з 12 субтестів, згрупованих у три групи:

- перша група спрямована на діагностику словесного творчого мислення;
- друга – невербального творчого мислення;
- третя – дослідження словесно-звукового творчого мислення.

Методика являє собою набір картинок, які досліджуваним треба домалювати відповідно до певного зразку.

Методика дозволяє оцінити два показники креативності студентів:

1) *оригінальність* – показник, що характеризує здатність студентів висувати ідеї, які відрізняються від очевидних, загальновідомих, загальноприйнятих.

2) *унікальність*, що характерна для успішних студентів, здатних до винахідницької та конструктивної діяльності.

Результати дослідження *оригінальності* як показника креативності студентів-психологів за *Методикою творчого мислення Торранса* відображені на рисунку 2.1.

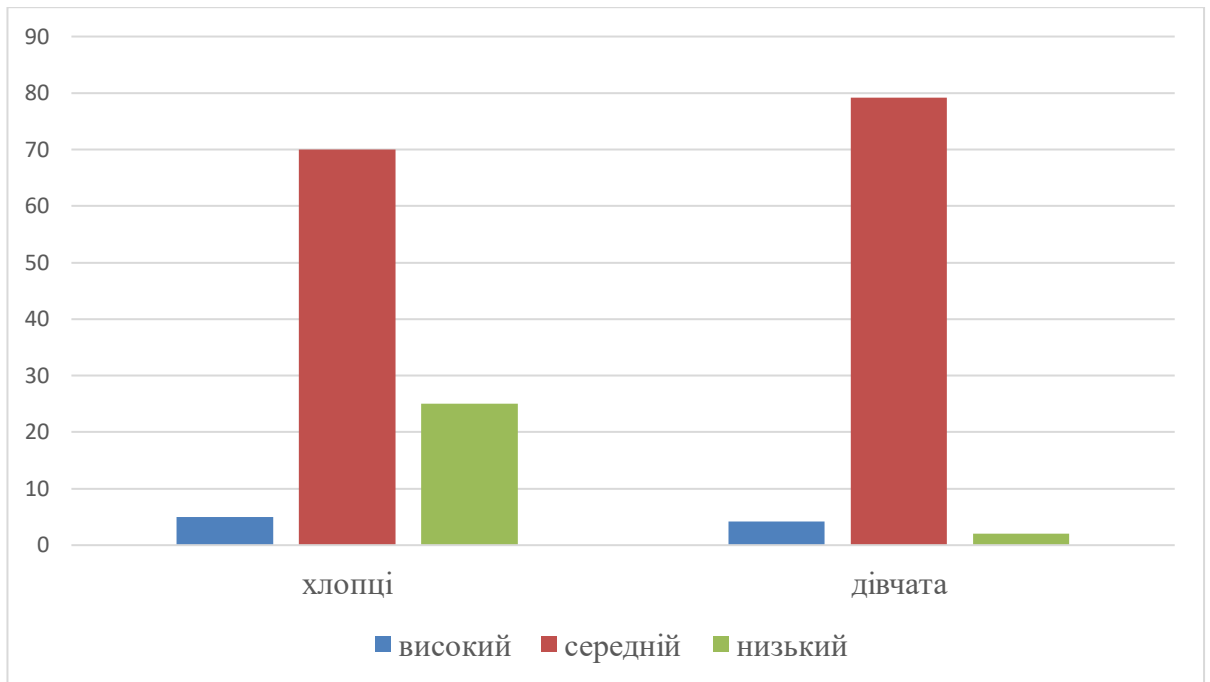

Рисунок 2.1 – Результати діагностики оригінальності як показника креативності студентів-психологів

Результати дослідження *унікальності* як показника креативності студентів-психологів за *Методикою творчого мислення Торранса* відображені на рисунку 2.2.

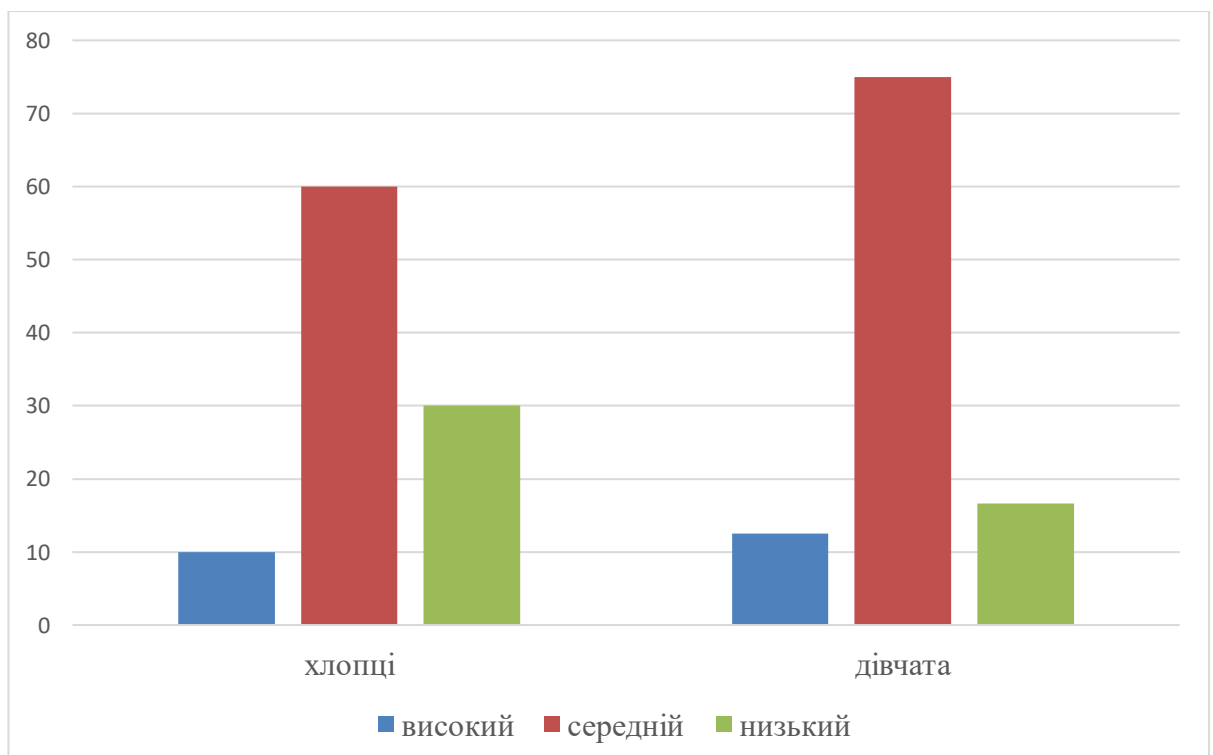

Рисунок 2.2 – Результати діагностики унікальності як показника креативності студентів-психологів

Отже, як видно з рис. 2.1 і 2.2, студентам-психологам здебільшого притаманна оригінальність мислення, ніж унікальність. Так, зокрема, нами виявлено, що дівчата, на відміну від хлопців, мають більш виражену здатність до оригінальності та унікальності мислення. Це говорить про те, що вони уникають легких, очікуваних і нецікавих відповідей під час навчальних занять, є активними і неконформними. Але, разом з тим, і хлопці, і дівчата, які навчаються на спеціальності «Психологія» мають низьку здатність генерувати несподівані або рідкісні ідеї, що відрізняються своєю унікальністю.

За допомогою *Методики «Діагностика творчих здібностей»* [21] ми досліддили чотири *особливості творчої особистості* досліджуваних:

1. *Допитливість* притаманна людині, якій подобається ставити питання, вивчати структуру речей, використовувати нові способи мислення, висувати новітні ідеї, шукати різноманітні шляхи вирішення завдань, читати книги, грати в ігри, малювати картини, щоб якомога краще пізнати саму себе.

2. *Розвинена уява* властива тим людям, які люблять розповідати про місця, в яких вони ніколи не були. Також їм подобається уявляти те, як інші будуть вирішувати ідентичну проблему чи завдання. Вони мріють побувати в різних місцях, люблять думати про незнайомі факти і явища, а також нестандартно бачать те, що зображено на картинах.

3. *Складність* як характеристика особистості проявляється у тому, що їй подобається пізнання складних речей, ідей, явищ. Таким людям подобається виконувати різноманітні важкі завдання, навчатися без сторонньої допомоги, проявляти наполегливість у досягненні мети. Досить часто вони пропонують складні шляхи вирішення певної проблеми.

4. *Схильність до ризику* виявляється у тому, що людина любить не звертати увагу на інших, коли відстоює свої думки та ідеї. Ризиковані люди часто висувують високі домагання і прагнуть їх здійснити. Вони легко ставляться до помилок і провалів, не піддаючись чужим словам і поглядам. Таким особам подобається ризикувати, щоб довідатися згодом, що з цього вийде.

Методика «Діагностика творчих здібностей» складається з 50 запитань, 12 з яких характеризують допитливість людини, 12 запитань спрямовані на вивчення її уяви, 13 запитань виявляють здатність до ризику і ще 13 запитань діагностують фактор складності особистості.

Результати проведеної методики «Діагностика творчих здібностей» серед студентів-психологів представлені на рисунку 2.3.

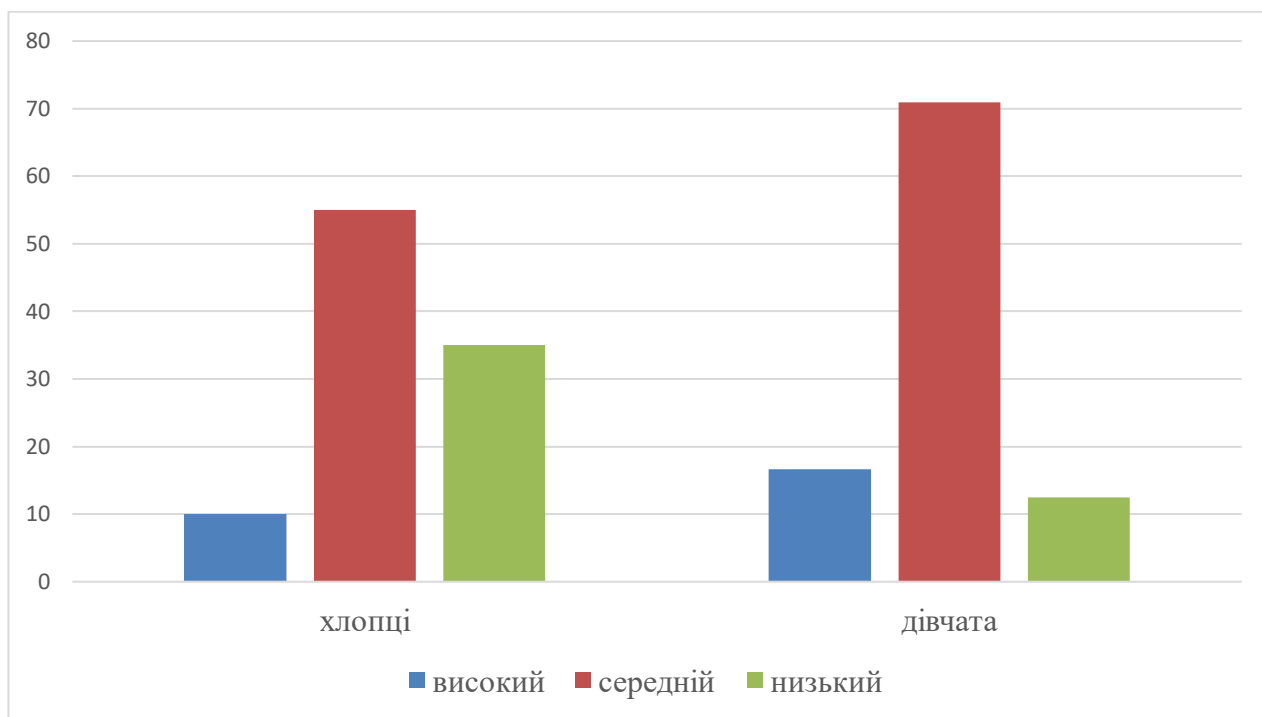

Рисунок 2.3 – Результати діагностики творчих здібностей студентів-психологів

Отже, як видно з рис. 2.3, хлопці, на відміну від дівчат, мають досить низькі показники розвитку творчих здібностей. Вони не прагнуть оволодівати новими способами мислення, не бажають вивчати нові речі та ідеї, знаходити різні можливості вирішення завдань, тобто недопитливі. Також хлопці не люблять думати про явища, з якими ніколи не зіштовхувалися, не мріють про різні місця й речі, мають нерозвинену уяву. На відміну від дівчат, хлопці не люблять ставити перед собою надто важкі завдання, проявляти наполегливість та схильність до ризику.

Далі у діагностичному дослідженні ми застосували *Тест на виявлення творчого потенціалу особистості «Який Ваш творчий потенціал?»* [21].

За допомогою цього тесту ми визначили рівні розвитку творчого потенціалу досліджуваних студентів, а також те, якою мірою вони готові до сприйняття передового досвіду.

Інструкція досліджуваному: «Цей тест є надійним інформативним засобом самооцінки Вашого творчого потенціалу. Виберіть один із запропонованих варіантів відповідей».

Тест складається з 18 питань, відповіді на які оцінюються в балах. Загальна сума набраних балів визначає рівень творчого потенціалу досліджуваних.

– 49 і більше балів свідчить про те, що досліджуваний має значний творчий потенціал, який надає йому великий вибір творчих можливостей.;

– 20 - 48 балів вказує на нормальний потенціал, що дає змогу творити, але у нього є також проблеми, які гальмують процеси творчості;

– 23 і менше балів показує, що творчий потенціал, на жаль, є невеликим, досліджуваний себе недооцінює, не вірить в свої сили.

Варто зауважити, що запитання 1, 6, 7, 8 визначають межу допитливості, 2-5 – віру в себе, 9 і 15 – сталість, 10 – амбіційність, 11 – зорову пам'ять, 12 і 13 – слухову пам'ять, 14 – прагнення бути незалежним, 16, 17 – здатність абстрагуватися, запитання 18 – ступінь зосередженості.

За допомогою цього тесту ми визначили рівні розвитку творчого потенціалу досліджуваних студентів, а також те, якою мірою вони готові до сприйняття передового досвіду.

Результати дослідження рівнів розвитку творчого потенціалу у студентів-психологів наведені на рисунку 2.4.

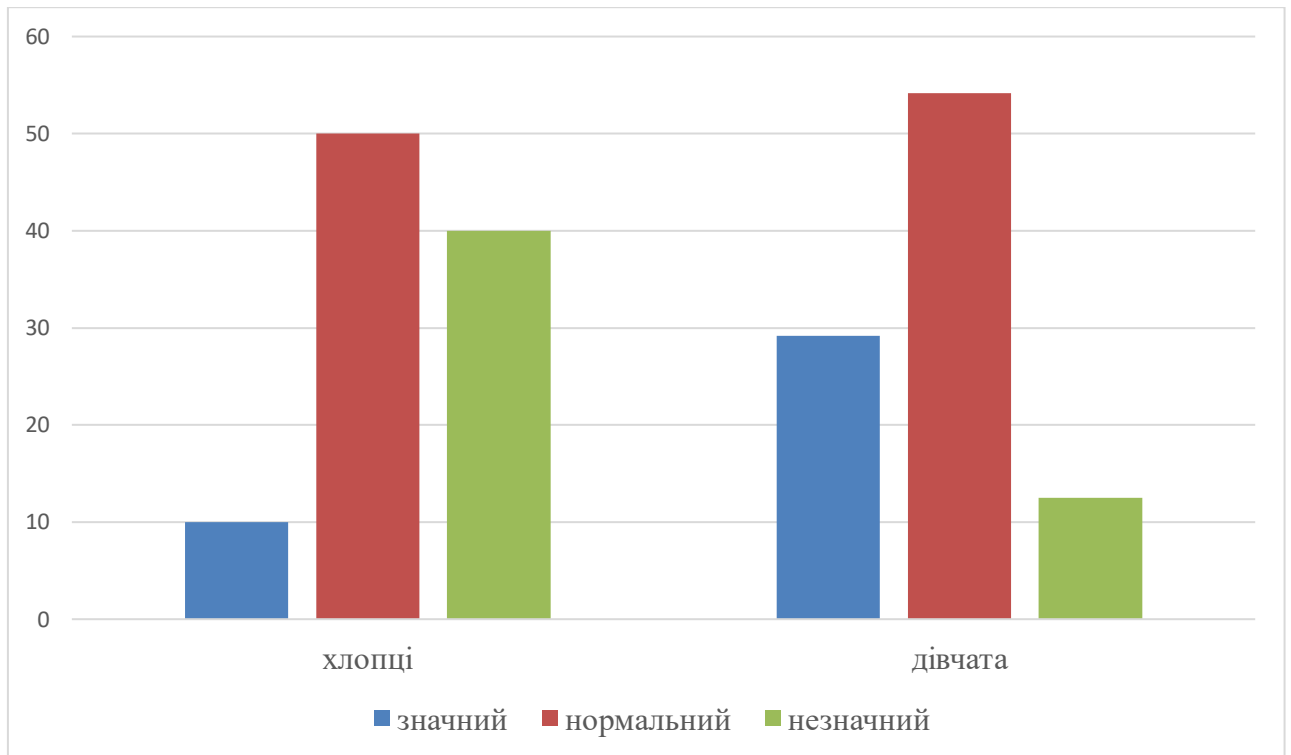

Рисунок 2.4 – Результати діагностики творчого потенціалу у студентів-психологів

Дані, наведені на рис. 2.4 показують, що для більшості студентів-психологів (як хлопців, так і дівчат) характерний нормальний рівень розвитку творчого потенціалу. Вони наділені тими якостями, які дають змогу їм творити, але у них є деякі проблеми, котрі гальмують процеси творчості. Слід зауважити, що у дівчат виявлено дещо кращий рівень розвитку їхнього творчого потенціалу та творчих можливостей. Якщо вони захотять застосувати свої здібності, то їм будуть доступні різноманітні форми творчості.

Останньою методикою, використаною у нашому діагностичному дослідженні став *Опитувальник особистісної схильності до творчості за Девісом (модифікований Пашиєвим)* [31]. Метою застосування цього опитувальника було вивчення схильності студентів-психологів до творчої поведінки у повсякденному житті.

Автори методики вважають, що особистісні ознаки креативності містять в собі цікавість, самодостатність, відчуття гармонії, краси, прагнення до ризику, прийняття безладу, потребу в активності тощо.

Опитувальник містить 21 запитання, за допомогою яких ми визначили креативність досліджуваних як їхню особистісну властивість.

Оцінювання результатів відбувалося таким чином: за кожен варіант відповіді, що збігався з ключем, нараховувався 1 бал. Потім отримані результати підсумовувалися і визначався рівень креативності: низький, середній, високий окремо як для хлопців, так і для дівчат.

Результати проведеного Опитувальника особистісної схильності до творчості за Девісом (модифікований Пашневим) серед 44 студентів-психологів представлені на рисунку 2.5.

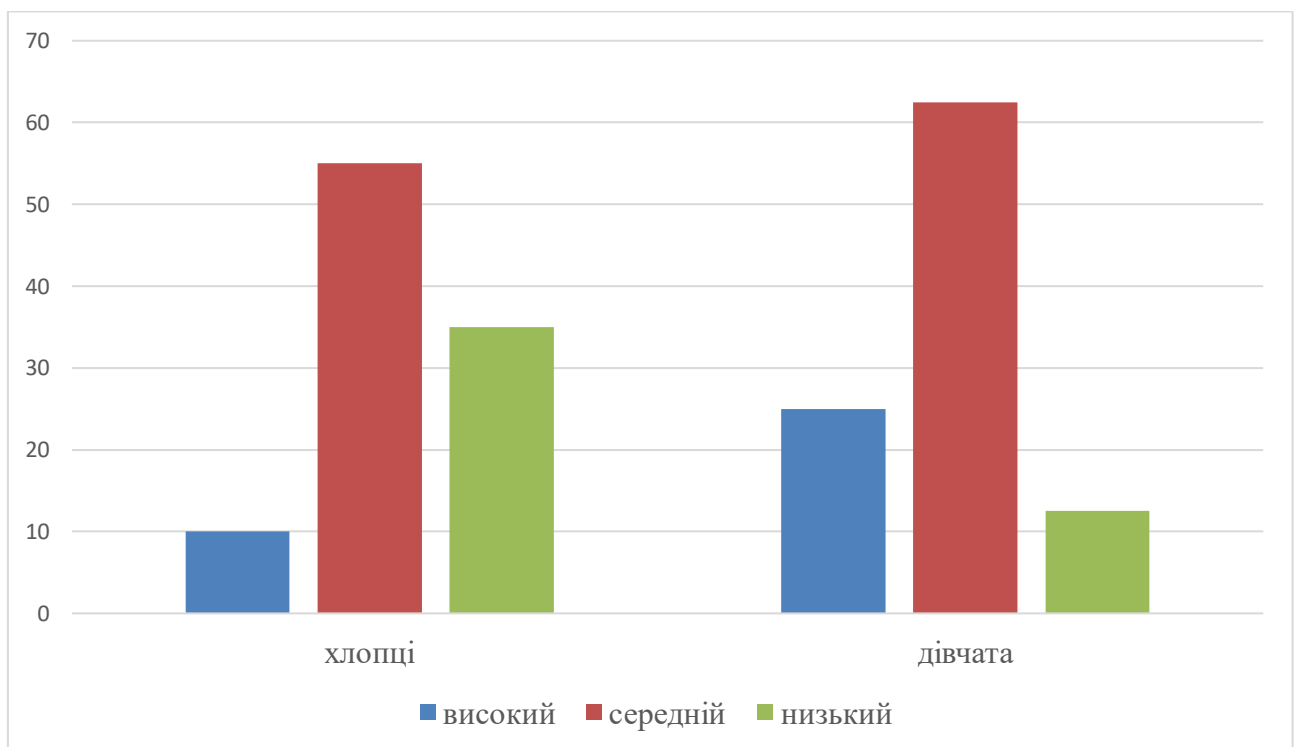

Рисунок 2.5 – Результати діагностики особистісної схильності до творчості у студентів-психологів

Результати дослідження, наведені на рис. 2.5 показують, що дівчата, на відміну від хлопців, мають досить високі рівні розвитку особистісної схильності до творчості та творчої поведінки у повсякденному житті. Отримані дані дозволяють стверджувати, що дівчата, які навчаються на спеціальності «Психологія», мають кращі показники розвитку таких особистісних ознак

креативності, як: цікавість, самодостатність, відчуття гармонії і краси, прагнення до ризику, прийняття безладу, потреби в активності тощо.

Таким чином, за результатами проведеної діагностики можемо зробити висновки про те, що студентам-психологам притаманна здебільшого оригінальність мислення, ніж його унікальність; вони мають середні рівні розвитку таких особистісних ознак креативності, як: цікавість, самодостатність, відчуття гармонії і краси, прагнення до ризику, прийняття безладу, потреби в активності тощо; розвиток творчих здібностей і творчого потенціалу студентів-психологів також характеризується середніми показниками.

2.2 Корекційно-розвивальна програма з розвитку креативності у студентів-психологів

У сучасному тлумачному психологічному словнику зазначається, що «... *психологічна корекція* (психокорекція) – це діяльність щодо виправлення (коректування) тих особливостей психічного розвитку, що за прийнятою системою критеріїв не відповідають «оптимальній» моделі» [50, с. 225].

Методики корекції умовно можна класифікувати за особливостями основних підходів, серед яких виділяють:

- 1) поведінковий підхід;
- 2) діяльнісний підхід;
- 3) когнітивістський підхід;
- 4) психоаналітичний підхід;
- 5) екзистенціально-гуманістичний підхід;
- 6) гештальт-терапія;
- 7) психодрама;
- 8) тілесно-орієнтований підхід;
- 9) психосинтез;
- 10) трансперсональний підхід [50, с. 225].

І. Холковська вважає, що корекція – це сукупність психолого-педагогічних заходів, спрямованих на усунення відхилень, порушень, недоліків розвитку [49, с. 22].

Корекція характеризується двома процесами:

- 1) розвиток внутрішнього процесу розкриття можливостей дитини;
- 2) формування зовнішнього процесу цілеспрямованого впливу на особистість з метою стимуляції нових психічних утворень, якостей [49, с. 22].

Дослідниця наголошує на тому, що розрізняють корекцію нормального і аномального розвитку. Корекцію нормального розвитку здійснюють педагоги і батьки, а корекцію аномального розвитку проводять фахівці: психологи, дефектологи, логопеди та інші. Також корекція здійснюється за допомогою психологічно орієнтованого навчання, що передбачає визначення цілей через характеристики навченості, вихованості і розвиненості дитини [49, с. 22].

Відомий український психолог Г. Костюк стверджував, що «... Розвиток – це безперервний процес, що виявляється у кількісних змінах людської істоти, тобто збільшення одних і зменшення інших ознак (фізичних, фізіологічних, психічних тощо). Однак він не зводиться до кількісних змін, до зростання того, що вже є, а включає «перерви безперервності», тобто якісні зміни. Кількісні зміни зумовлюють виникнення нових якостей, тобто ознак, властивостей, які утворюються в ході самого розвитку і зникнення старих» [16].

В свою чергу, розвивальна робота – це своєчасне попередження відхилень у психофізичному розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, профілактика появи конфліктних ситуацій тощо. Розвивальні заняття спрямовані на розвиток актуальної зони людини [4].

Окреме місце серед корекційно-розвивальних програм займає корекція креативності, яка може проводитися як у навчальній, так і в навичковій формі.

Так, американський дослідник Е. Торранс сформулював вимоги до прийомів, що стимулюють розвиток креативності особистості:

1. Ці прийоми мають сприяти переходу свідомості зі зичайних станів у незвичайні (принаймні на короткі проміжки часу).

2. Вони повинні стимулювати взаємодію інтелектуальних, вольових та емоційних властивостей особистості.

3. Ці прийоми мають забезпечувати зіткнення особистості з проблемою, занурення в неї, емоційну залученість.

4. Вони повинні забезпечувати зіткнення протилежних понять, образів, ідей [64].

Зауважимо, що корекційно-розвивальна програма з розвитку креативності може застосовуватись як стартова, первинна програма у підготовці фахівців різного профілю. Продуктами розвитку креативності мають бути: гнучкість, точність, оригінальність мислення, толерантність, здатність до вирішення проблемних задач і ситуацій. Ці продукти повинні проявлятися у поведінці людей, що взяли участь у корекційно-розвивальній програмі з розвитку креативності і підтверджуватися як об'єктивними (результати діяльності) так і суб'єктивними (експертними) оцінками.

Результатом проведення корекційно-розвивальних вправ має бути більш повне уявлення учасників про власну унікальність, емоційність, гнучкість мислення, збагачення позитивними емоціями, пов'язаними з усіма сторонами особистості. Усе це, на нашу думку, в сукупності сприяє покращенню стійкості особистості та розвитку її можливостей творчої взаємодії з іншими людьми і світом.

З огляду на отримані дані діагностичного дослідження особливостей розвитку креативності у юнаків і дівчат студентського віку, ми розробили власну корекційно-розвивальну програму з розвитку креативності у студентів-психологів, що складається з шести занять, кожне з яких включає різноманітні вправи, які варто проводити в тренінговій формі.

Метою корекційно-розвивальної програми є розвиток креативності у студентів-психологів та формування у них здатності знаходити нові нестандартні шляхи вирішення проблем і завдань.

Завдання корекційно-розвивальної програми:

1. Розкриття творчих можливостей учасників.
2. Активізація інтелектуального розвитку учасників.
3. Формування умінь і навичок учасників управління творчим процесом.

Вправи, які використовуються на заняттях даної програми спрямовані як на розвиток креативності учасників, так і на зняття у них емоційного напруження.

Розглянемо більш докладно структуру і мету проведення кожного заняття корекційно-розвивальної програми з розвитку креативності у студентів-психологів.

Перше заняття програми має на меті розвиток мотивації майбутніх психологів до креативної діяльності. Цьому, на нашу думку, сприятимуть такі форми і методи роботи, як: інформаційне повідомлення на тему: «Креативність – головна здібність людини в 21 столітті», ігрові вправи «Асоціації», «Кельтське колесо», «Витівник», «Подаруй посмішку».

Друге заняття корекційно-розвивальної програми спрямоване на розвиток творчого мислення студентів-психологів. Для цього ми пропонуємо застосовувати вправи «Продовжити речення», «Кінопроба», «Лицар на перехресті», «Мій настрій» і вправа-прощання «Компліменти».

На третьому занятті ми пропонуємо розвивати творчу уяву і фантазію майбутніх психологів. Цьому сприятимуть такі вправи, як: «Мої очікування», «Робота з уявними предметами», «Божевільний генетик», «Побажання» і «Подаруй посмішку».

Четверте заняття програми має на меті розкриття творчих можливостей студентів-психологів. Для цього можна використати вправи «Як мені

пощастило...», «Мудрі казки», «Малювання самого себе», «Арка», «Творче життя», «Мій настрій».

На п'ятому занятті пропонуємо розвивати такі важливі уміння і навички, як управління творчим процесом. Для цього можна застосувати такі вправи, як: «Застосування предметів», «Я фантазер», «Кольори очей» і «Подарунок».

Шосте заняття програми спрямоване на активізацію та розвиток творчих здібностей студентів-психологів. Для цього пропонуємо такі цікаві вправи, як: «Додавання фантастичних властивостей», «Чарівний перстень», «А що, якби...», «Старі ігри», «Враження».

Структура корекційно-розвивальної програми з розвитку креативності у студентів-психологів представлена в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Корекційно-розвивальна програма з розвитку креативності у студентів-психологів

№ з/п	<i>Заняття 1</i> <i>Розвиток мотивації до креативної діяльності</i>	Час
1.	Вправа «Привітання»	5 хв.
2.	Інформаційне повідомлення на тему: «Креативність – головна здібність людини в 21 столітті»	5 хв.
3.	Вправа «Асоціації»	15 хв.
4.	Вправа «Кельтське колесо»	15 хв.
5.	Вправа «Витівник»	15 хв.
6.	Вправа «Подаруй посмішку»	5 хв.
	<i>Заняття 2</i> <i>Розвиток творчого мислення</i>	
1.	Вправа «Продовжити речення»	10 хв.
2.	Вправа «Кінопроба»	10 хв.
3.	Вправа «Лицар на перехресті»	20 хв.

Продовження таблиці 2.1

4.	Вправа «Мій настрій»	5 хв.
5.	Вправа-прощання «Компліменти»	5 хв.
	<i>Заняття 3</i> <i>Розвиток творчої уяви і фантазії</i>	
1.	Вправа «Мої очікування»	5 хв.
2.	Вправа «Робота з уявними предметами»	10 хв.
3.	Вправа «Божевільний генетик»	10 хв.
4.	Вправа «Побажання»	5 хв.
5.	Вправа «Подаруй посмішку»	5 хв.
	<i>Заняття 4</i> <i>Розкриття творчих можливостей</i>	
1.	Вправа «Як мені пощастило...»	5 хв.
2.	Вправа «Мудрі казки»	15 хв.
3.	Вправа «Малювання самого себе»	10 хв.
4.	Вправа «Арка»	10 хв.
5.	Вправа «Творче життя»	15 хв.
6.	Вправа «Мій настрій»	5 хв.
	<i>Заняття 5</i> <i>Розвиток умінь і навичок управління творчим процесом</i>	
1.	Вправа «Вітання»	5 хв.
2.	Вправа «Застосування предметів»	15 хв.
3.	Вправа «Я фантазер»	10 хв.
4.	Вправа «Кольори очей»	15 хв.
5.	Вправа «Подарунок»	5 хв.
	<i>Заняття 6</i> <i>Активізація та розвиток творчих здібностей</i>	

Кінець таблиці 2.1

1.	Вправа «Додавання фантастичних властивостей»	10 хв.
2.	Вправа «Чарівний перстень»	15 хв.
3.	Вправа «А що, якби... »	10 хв.
4.	Вправа «Старі ігри»	10 хв.
5.	Вправа «Враження»	10 хв.
6.	Підсумки	5 хв

Детальний опис усіх вправ, що застосовуються у розробленій нами корекційно-розвивальній програмі з розвитку креативності у студентів-психологів наведений у Додатку А.

2.3 Рекомендації студентам-психологам з розвитку власної креативності

Проблема розвитку креативності є досить актуальною на сьогоднішній день і знаходиться в центрі уваги багатьох дослідників-психологів, які стверджують, що креативність можна розглядати з різних сторін: як особистісну якість, як характеристику інтелектуальної сфери, як якість мислення, як тип поведінки тощо. Однак всі дослідники сходяться у думках щодо того, що креативність – це схильність людини до різнобічного, багатогранного мислення, відчуття і дії.

Розвиток креативності людини потребує створення відповідних умов, що сприяють формуванню її творчих здібностей. Важливою умовою розвитку креативності є цілеспрямована діяльність, докладання максимальних зусиль, використання людиною усіх своїх можливостей, адже творчий процес – напружений, складний, багатогранний.

Дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців свідчать про те, що креативність майбутніх психологів потрібно розвивати, коригувати, надавати їй певної форми, усвідомленості, навчати студентів керувати своєю творчою спроможністю. Тому ми розробили *рекомендації студентам-психологам з розвитку власної креативності*:

1. Заведіть собі записник та записуйте цікаві ідеї, адже вони можуть з'явитися раптово і так само раптово зникнути.

2. Навчайтеся в самого себе. Дуже часто буває, що ідея з'являється раніше свого часу, коли Ви ще не готові чи не здатні її реалізувати. Тому вона забувається і припадає пилом в записнику. Але хто-знає, може через рік чи два, Ви переглядатимете свої старі записи і усвідомите, що саме ця, забута ідея – це те, чого вам бракує саме зараз. Не одне велике відкриття було здійснене саме так!

3. Постійно навчайтеся. В процесі отримання нових знань чи вивчення курсу певної дисципліни, Ви маєте змогу поєднати новітню інформацію з наявними у Вас знаннями для того, щоб створити інноваційну ідею.

4. Будьте допитливими. Не засуджуйте свої ідеї. Будь-яка ідея може привести до перемоги, але, зупиняючи себе на початку, ви ніколи нічого не досягнете.

5. Не зосереджуйтеся на тому, що думають інші, адже творчі люди працюють над створенням нових ідей і їх абсолютно не хвилює те, що ці ідеї можуть викликати несхвалення з боку оточуючих.

6. Вірте в себе і в те, що Ви можете все. Адже будь-яку складну проблему можна розбити на послідовні нескладні дії і просто виконати ці дії. Головне – знати, куди йти, і йти, незважаючи ні на що.

7. Шукайте зв'язки між абсолютно різними об'єктами і поняттями. Адже властивості одного об'єкту можуть бути використані для творчого вирішення проблем в різних сферах.

8. Сформууйте в себе звичку регулярно робити що-небудь нове, чого Ви ніколи не робили.

9. Не перевтомлюйтеся і частіше відпочивайте. Сходіть в кіно, зустріньтеся з друзями, поїдьте на природу.

10. Регулярно усамітнюються. Twitter, Facebook і перевірка пошти кожні 15 хвилин точно не дозволять міркувати зосереджено. Вам потрібно належним чином усамітнитися, щоб «переварити і синтезувати свій щоденний досвід, який створює плідючий ґрунт для креативних ідей».

11. Будьте вдячні. Ніщо так не розвиває творчість, як подяка. Будьте вдячні за те, що хочете отримати і Ви обов'язково отримаєте.

12. Будьте корисні, створюйте цінність, робіть щось для людей. Корисність і подяка дуже добре розвивають творчий потенціал.

13. Розвивайте уяву в різних видах діяльності: у процесі творення казок, віршів; малювання, ліплення; під час відгадування загадок тощо.

14. Займайтеся спортом. Спорт дуже корисний для творчості, адже він посилює вашу енергетику.

15. Будьте унікальними, будьте собою.

16. Знайдіть те, що Вас надихає.

17. Перестаньте боятися помилок і використовувати усі спроби, які вам випадають.

18. Якщо Вам нічого не хочеться робити, то спробуйте поліпшити те, що вже маєте. Ми звикли, що потрібно знищувати і руйнувати старе, щоб побудувати нове. Але як показує історія, це не найкращий вибір. Те, що Вам здавалося жахливою картиною або книгою, Ви можете покращити, додавши лише певних змін.

19. Дотримуватися дисципліни, організованості і систематичності в роботі. Виконуйте все вчасно, беріть складніші завдання, ніж зазвичай.

20. На кожну задачу знаходьте якомога більше неординарних відповідей, не зупиняйтеся на одній.

21. Задовольняйте свою цікавість, дивіться науково-пізнавальні фільми, телепередачі, більше читайте.

22. Покращуйте свій рівень IQ, адже творчість напряму залежить від інтелекту.

23. Будьте сміливими у будь-якій справі, не бійтеся проявити себе.

24. Більше спілкуйтеся, проявляйте свою комунікабельність.

25. Будьте позитивними.

Зауважимо, що ці рекомендації можуть бути використані не лише студентами-психологами, але й усіма особами юнацького віку з метою саморозвитку власної креативності.

Висновки до розділу

Аналіз результатів діагностики рівнів розвитку креативності у студентів-психологів за гендерною ознакою показав, що студентам-психологам здебільшого притаманна оригінальність мислення, ніж унікальність. Так, зокрема, нами виявлено, що дівчата, на відміну від хлопців, мають більш виражену здатність до оригінальності та унікальності мислення. Це говорить про те, що вони уникають легких, очікуваних і нецікавих відповідей під час навчальних занять, є активними і неконформними. Але, разом з тим, і хлопці, і дівчата, які навчаються на спеціальності «Психологія» мають низьку здатність генерувати несподівані або рідкісні ідеї, що відрізняються своєю унікальністю.

Нами встановлено, що хлопці, на відміну від дівчат, мають досить низькі показники розвитку творчих здібностей. Вони не прагнуть оволодівати новими способами мислення, не бажають вивчати нові речі та ідеї, знаходити різні можливості вирішення завдань, тобто недопитливі. Також хлопці не любляють думати про явища, з якими ніколи не зіштовхувалися, не мріють про різні місця й речі, мають нерозвинену уяву. На відміну від дівчат, хлопці не люблять ставити перед собою надто важкі завдання, проявляти наполегливість та схильність до ризику.

Для більшості студентів-психологів (як хлопців, так і дівчат) характерний нормальний рівень розвитку творчого потенціалу. Вони наділені тими

якостями, які дають змогу їм творити, але у них є деякі проблеми, котрі гальмують процеси творчості. У дівчат виявлено дещо кращий рівень розвитку творчого потенціалу та творчих можливостей. Якщо вони захотять застосувати свої здібності, то їм будуть доступні різноманітні форми творчості. Також дівчата мають кращі показники розвитку таких особистісних ознак креативності, як: цікавість, самодостатність, відчуття гармонії і краси, прагнення до ризику, прийняття безладу, потреби в активності тощо.

За результатами усіх проведених методик ми зробили наступні висновки: студентам-психологам притаманна здебільшого оригінальність мислення, ніж його унікальність; вони мають середні рівні розвитку таких особистісних ознак креативності, як: цікавість, самодостатність, відчуття гармонії і краси, прагнення до ризику, прийняття безладу, потреби в активності тощо; розвиток творчих здібностей і творчого потенціалу студентів-психологів також характеризується середніми показниками.

Отримані дані проведеного дослідження стали підставою для розробки корекційно-розвивальної програми з розвитку креативності у студентів-психологів, що складається з шести занять, кожне з яких включає різноманітні вправи, які варто проводити в тренінговій формі. Метою цієї програми є розвиток креативності у студентів-психологів та формування у них здатності знаходити нові нестандартні шляхи вирішення проблем і завдань.

Також за результатами проведеного дослідження ми розробили рекомендації студентам-психологам з розвитку власної креативності.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота присвячена проблемі розвитку креативності у студентському віці. Ми з'ясували, що креативність є здатністю породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації. Серед інтелектуальних здібностей креативність виділена в особливий тип. В свою чергу творчість є автоматизованою навичкою, що включається у всі види діяльності людини, її поведінки, спілкування, стосунків з оточуючим середовищем тощо.

Студентський вік є надзвичайно сприйнятливим до розвитку креативності, набуття зрілості та сходження до вершин творчості. У процесі підготовки до майбутньої професійної діяльності студент повинен опанувати власними евристичними прийомами, що створюють його внутрішній суб'єктивний світ, суб'єктивну новизну, чутливість до пізнання, до розвитку.

Аналіз наукових джерел свідчить, що існують гендерні особливості розвитку креативності у студентів. Так, у дівчат, на відміну від хлопців, значно переважає схильність до мріяння і фантазування, вербальна гнучкість і креативність, висока продуктивність і оригінальність творчих ідей, а в хлопців більш виражена соціальна креативність, за допомогою якої вони вдаються до переосмислення, перевизначення міжгрупових порівнянь, скеровуючи їх на свою користь.

Також нами виявлено, що в представників обидвох статей часто відзначається «креатив заради креативу», тобто творчість і креативність виступають, з одного боку, як способи самовираження, а з іншого боку – як прагнення привернути до себе увагу інших людей (здебільшого – осіб протилежної статі). Часто креативність виступає засобом протесту студентів проти «сірості» і буденності життя.

За результатами діагностики рівнів розвитку креативності у студентів-психологів за гендерною ознакою ми встановили, що студентам-психологам здебільшого притаманна оригінальність мислення, ніж унікальність. Дівчата, на відміну від хлопців, мають більш виражену здатність до оригінальності та

унікальності мислення. Це говорить про те, що вони уникають легких, очікуваних і нецікавих відповідей під час навчальних занять, є активними і неконформними. Але, разом з тим, і хлопці, і дівчата мають низьку здатність генерувати несподівані або рідкісні ідеї, що відрізняються своєю унікальністю (Методика творчого мислення Торренса).

За допомогою методики «Діагностика творчих здібностей» ми з'ясували, що хлопці, на відміну від дівчат, мають досить низькі показники розвитку творчих здібностей. Вони не прагнуть оволодівати новими способами мислення, не бажають вивчати нові речі та ідеї, знаходити різні можливості вирішення завдань, тобто недопитливі. Також хлопці не люблять думати про явища, з якими ніколи не зіштовхувалися, не мріють про різні місця й речі, мають нерозвинену уяву, не люблять ставити перед собою надто важкі завдання, проявляти наполегливість та схильність до ризику.

Дані діагностики творчого потенціалу студентів-психологів показали, що їм притаманний нормальний рівень розвитку творчого потенціалу. Вони наділені тими якостями, які дають змогу їм творити, але у них є деякі проблеми, котрі гальмують процеси творчості. У дівчат виявлено дещо кращий рівень розвитку їхнього творчого потенціалу та творчих можливостей. Якщо вони захотять застосувати свої здібності, то їм будуть доступні різноманітні форми творчості.

За результатами проведеного Опитувальника особистісної схильності до творчості за Девісом (модифікований Пашневим) ми встановили, що дівчата мають кращі показники розвитку таких особистісних ознак креативності, як: цікавість, самодостатність, відчуття гармонії і краси, прагнення до ризику, прийняття безладу, потреби в активності тощо.

На підставі отриманих даних проведеного діагностичного дослідження ми розробили корекційно-розвивальну програму з розвитку креативності у студентів-психологів, що складається з шести занять, кожне з яких включає різноманітні вправи. Метою цієї програми є розвиток креативності у

студентів-психологів та формування у них здатності знаходити нові нестандартні шляхи вирішення проблем і завдань.

Також ми розробили рекомендації студентам-психологам з розвитку власної креативності, які можуть бути використані не лише майбутніми психологами, але й усіма особами юнацького віку.

Таким чином, мета нашого дослідження досягнута, а гіпотеза цілком підтвердилася.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Андрієвська В. В. Креативність. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер. 2008. С. 432.
2. Волобуєва Т. Б. Розвиток творчої компетентності школярів. Харків, 2005. 159 с.
3. Гнатко М. Психологічні передумови роботи з обдарованими дітьми : метод. рекомендації. Луцьк. 1996. 65 с.
4. Гончаренко Т. Документація психолога. Психолог. Бібліотека. К., 2003. С. 12-18.
5. Грек О., Аксеніна А. Психологічні особливості розвитку креативності в підлітків в умовах рекреаційного закладу. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені КД Ушинського, 2011. С. 1-4.
6. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. наук: 13.00.04. Київ, 2008.
7. Діагностика креативності у профорієнтаційній роботі : методичні рекомендації / за ред. Н. А. Бельська, М. Ю. Мельник, М. М. Новгородська. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 72 с.
8. Дунаєва О.М. Сутність та структура педагогічної креативності. Педагогіка. С. 81-84.
9. Дуткевич Т. Гендерні особливості соціальної креативності майбутніх магістрів педагогічних спеціальностей. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. ВиП. 15 (60). 2021. С. 47-57.
10. Зозуля І. Гендерні відмінності в структурі креативності дітей дошкільного віку. Humanitarium. 2018. Том 41. Вип. 1. С. 89-98.
11. Єрмолаєва-Томіна Л. Б. Психологія художньої творчості: Навчальний посібник для вузів. К., 2003. 304 с.
12. Іванченко А.О. Психологія креативності особистості: теоретико-методологічний та прикладний аспекти : автореф. дис. ... докт. психол. наук.

19.00.01. Національна академія педагогічних наук України інститут психології імені Г. С. КОСТЮКА. Київ. 2017. 20 с.

13. Ілляхова М.В. Структура креативності науково-педагогічного працівника. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. С. 52-57.

14. Кириченко Р.В. Особливості розвитку креативності майбутніх педагогів. Актуальні проблеми психології, 2013. С. 189-190.

15. Кікінежді О. М., Говорун Т. В., Міщенко О. О. Гендерне виховання дошкільнят: Навчально-методичний посібник. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2011. 192 с.

16. Костюк Г.С. – особистість, вчений, громадянин: До 110-ї річниці від дня народження / За ред. С.Д. Максименка; упоряд. В.В. Андрієвська. К. Ніка-Центр, 2010. С. 10–20.

17. Крилова Н.Б. Формування культури майбутнього спеціаліста: Метод. посібник. К.: Вища школа, 1990. 142 с.

18. Макогончук О.В., Василенко О.М. Гендерні особливості розвитку креативності у студентської молоді. Науковий пошук молодих дослідників : збірник наукових праць студентів / за ред. О. Л. Караман ; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». № 6. 2022. С. 136-141.

19. Макогончук О., Василенко О. Особливості розвитку креативності у студентському віці. *Формування особистості сучасного фахівця як суб'єкта самотворення в умовах освітнього простору* : матеріали XII Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти та молодих науковців (за міжнародною участю). Хмельницький, 24-25 листопада, 2022 року. Хмельницький, 2022. С. 88-90.

20. Малкіна-Пих І.Г. Гендерна терапія. Довідник практичного психолога. 2003. 230 с.

21. Методи дослідження творчих здібностей школярів: Посібник-практикум. Житомир: ЖЦНТЕІ, 2002. 40 с.

22. Моляко В.О., Музика О.Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир : Видавництво ПП «Рута», 2007. 319

с.

23. Моляко В. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. Психологія, 2007. № 4. С. 6-10.

24. Москалець В.П. Психологія особистості. Підручник, 2-ге вид., Київ-Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2020. 436 с.

25. Музіка Л. Про цінності обдарованої особистості. Обдарована дитина. 1998. С. 6-10.

26. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: навч. посіб. К.: Вища шк., 2000. 479

с.

27. Носков В.І., Левченко О.М. Технологія формування творчої самостійності особистості студента. Практична психологія та соціальна робота. 2009. № 9. С. 8-19.

28. Окорський В. П., Валюх А.М.. Креативний менеджмент: Підручник. Рівне : НУВГП, 2017. 344 с.

29. Особов І.П. Умови, що сприяють формуванню креативності студентів в навчально-освітньому середовищі. Гуманітарні наукові дослідження. 2011. № 4. С. 42-50.

30. Панамарьова-Семенова Р. О. Психологічні принципи розвитку креативності обдарованої особистості. Обдарована дитина. 2009. №1. С. 20-26.

31. Пашнєв Б. Психодіагностика обдарованості. Харків: Видавнича група «Основа»: «Тріада+». 2007. 160 с.

32. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник / уклад.: М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. Вид. 2-ге, виправл. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.

33. Психологія особистості : Словник-довідник / За ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. К. : Рута, 2001. 320 с.

34. Психологія: підручник / за ред. Ю.А.Трофімова. 3-тє вид. К.: Либідь, 2001. 560 с.

35. П'ятакова Г.П. Технологія інтерактивного навчання у вищій школі.

Навчальнометод. посібник. Львів, 2008. 180 с.

36. Рогозіна В.О. Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів. Мистецтво та освіта. 1997. № 2. С. 8-10.

37. Романовська Л.І., Подкоритова Л.О. Основи психології та педагогіки: навчальний посібник. Львів: «Новий Світ-2000», 2011. 452 с.

38. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посібник. 2-ге вид., доп. К. : Либідь, 2001. 288 с.

39. Саврасов М. В. Психологія креативності особистості студента: психологічна структура та зміст. Науковий вісник МНУ Імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. № 2 (15). 2015. С. 116-120.

40. Симоненко С. М., Грек О.М. Візуальна креативність: діагностика та комп'ютерні технології розвитку: монографія. Одеса : Фенікс, 2010. 200 с.

41. Сисоєва С.О. Творчий розвиток особистості: сутність, специфіка. Творчість у контексті розвитку людини : матеріали міжнародної наукової конференції. К., 2003. Ч. 2. С. 85-88.

42. Скрипченко О., Долинська Л., Огороднійчук З. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Просвіта. 2001. 180 с.

43. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования : от деятельности к личности. М. : Академия, 2001. 304 с.

44. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / за заг. ред. В. О. Моляко. К.: Освіта України, 2008. 702 с.

45. Тернавська Т. А. Вивчення розвитку невербальної креативності як складової пізнавальної активності студентів університету. Проблеми емпіричних досліджень у психології. Вип. 1. К. : Гнозис, 2008. С. 10-16.

46. Туриніна О. Л. Психологія творчості : навч. посіб. К. : МАУП, 2007. 160 с.

47. Філософський енциклопедичний словник / ред. кол. В. І. Шинкарук (голова) та ін.; наук. ред. Л. В. 16. Озадовська, Н. П. Поліщук. К.: Абрис, 2002. 747 с.

48. Фролова Є. В. Креативність як чинник успішності навчальної

діяльності. Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія. Харків : ХНПУ, 2009. Вип. 32. С. 204-214.

49. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка. Вінниця: ВПДУ ім. М. Коцюбинського, 2007. 328 с.

50. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2005. 640 с.

51. Шарий В. А. Психодіагностика креативної особистості : практичний посібник. К., 2012. 27 с.

52. Afanasenko V., Komar T., Kuleshova O., Mikheieva L., Potapchuk N., Vasylenko O. Readiness of socionomics specialists for using information technologies in future professional activity. *Postmodern Openings*, 2020. 11 (2). P. 142-162.

53. Baer J., Kaufman C. *Gender Differences in Creativity*, 2006. 180 p.

54. Barron F., Harrington D. Creativity, intelligence and personality. *Annual Review of Psychology*, 1981. 32. P. 439-476.

55. Boden M.A. *The creative mind: myths and mechanisms (second edition)*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2004. 344 p.

56. Conti-Ramsden G. Processing and linguistic markers in young children with specific language impairment (SLI). *Speech Lang Hear Res*. 2003. 46 (5). P. 1029-1037.

57. Guilford J. Creativity. *American Psychologist*, 1990. 5. P. 444-454.

58. Halpern Diane F. *Thought and knowledge: an introduction to critical thinking*. Third edition. New Jersey. 1996. 512 p.

59. Maslow A. *The Farther Reaches of Human Nature*. Arkana. 1993. p. 128.

60. Shaposhnikova I., Kovalchuk V., Greskova V., Buchkivska G., Porokhovskiy Y. Modeling ways of developing students' creativity as the main path to their professional development. *Laplace Em Revista*, 2021. 7 (3A). P. 32-43.

61. Shulha L., Hnizdilova O., Matishak M., Marchii-Dmytrash T., Yaroslavtseva M., Chorna H. Developing Creative Abilities in Preschoolers in Painting Classes via the Principles of Neuropedagogy and Psychology of Creativity

in Ukraine. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 2021. 13 (4), P. 614-632.

62. Sternberg R., Lubart T. An investment theory of creativity and its development. *Human Development*, 1991. 34. P. 1-31.

63. Taylor C., Sternberg R. *Various Approaches to and Definitions of creativity*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1988. P. 99-124.

64. Torrance E. *Norms-technical manual: Torrance Tests of Creative Thinking*. Lexington, MA: Ginn. 1974. 212 p.

65. Vygotsky L. S. *Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press; Revised ed. Edition. 1980. 176 p.

66. Zambrano Yalama N. I. (2019). El desarrollo de la creatividad en estudiantes universitarios. *Revista Conrado*, 15 (67). P. 355-359.

ДОДАТОК А

**КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА З РОЗВИТКУ
КРЕАТИВНОСТІ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ**

Заняття 1

Розвиток мотивації до креативної діяльності

Вправа «Привітання»

Учасники стають у коло. За годинниковою стрілкою, починаючи з ведучого, висловлюють свої вітання, називають імена. Потім передають імпульс натисканням на праву руку сусіда. Вправа завершена, коли імпульс дійде до ведучого.

Інформаційне повідомлення на тему: «Креативність – головна здібність людини в 21 столітті»

Економічна криза, пандемія COVID19, глобалізація, безробіття, екологічна, культурна, політична, соціальна, духовна кризи — все це реалії, в яких ми з вами зараз живемо. Світ, до якого ми звикли, тріщить по швах. Ми з вами живемо в умовах четвертої промислової революції. Це масове впровадження кібернетичних систем у виробництво і обслуговування щоденних людських потреб, зокрема побутових, праці й дозвілля. На думку експертів, автоматизація виробництва відбувається набагато швидше, ніж очікувалося. І на тлі пандемії цей процес лише прискорився. Зміни охоплюють найрізноманітніші аспекти життя: ринок праці, життєве середовище, політичні системи, технологічний уклад, людську ідентичність та інші. Це веде до безпрецедентного скорочення робочих місць, розширення прірви між багатими і бідними, зростання соціальної напруги та перебудови архітектури світу.

В новому складному світі:

– Не буде професій, навички для яких можна отримати в юному віці і в

Продовження додатку А

подальшому не перенавчатися.

– Не буде простої роботи, яка передбачає виконання рутинних операцій на конвеєрі.

– Не буде лінійної (пірамідальної) ієрархії.

– Не буде чітких меж між особистим і робочим часом.

– Буде багато нових професій, для яких ще немає назви і які будуть постійно змінюватися.

– Буде робота, що вимагає налаштувань і вивчення складних систем.

– Будуть горизонтальні команди, що працюють на рівних над спільною метою.

– Буде можливість і навіть необхідність поєднувати творчу і професійну реалізацію.

Для виходу з глобальної системної кризи та переходу на новий етап розвитку людству потрібні нові цінності, новий світогляд і нові алгоритми мислення.

Основою такого світогляду може бути любов, практичним проявом якої є креативність та розкриття творчого потенціалу людини.

Креативність (англ. create – створювати) – це здатність людини створювати принципово нові ідеї, знаходити оригінальні рішення, відхилятися від традиційних схем мислення, здатність вирішувати проблеми, що виникають всередині статичних систем.

Це бачення проблем під іншим кутом і їх вирішення унікальним чином. Креативність є надзвичайно корисною в бізнесі, науці, освіті, культурі, мистецтві, політиці, тобто у всіх динамічних життєвих областях, де розвинена конкуренція.

Креативна особистість розуміє, що потрібно для створення нової ідеї, рішення складного завдання: додати одну деталь або перевернути все догори

Продовження додатку А

ногами, придумати принципово нове або розібрати і скласти по-іншому щось вже звичне, діяти всупереч поширеним стереотипам або просто знайти спосіб поглянути на статичні системи динамічно.

Також, креативність це:

- створення нового з того, що вже є;
- поєднання відомих елементів унікальним чином;
- вирішення проблем абсолютно новим неординарним способом;
- здатність створювати зв'язки;
- відмова від шаблонного мислення;
- гнучкість і оригінальність;
- схильність до аналізу і синтезу;
- здатність інтуїтивно відчувати правильний напрямок думки;
- вміння генерувати велику кількість ідей;
- здатність до нового незвичного бачення проблеми або ситуації.

Всі ці особливості креативності роблять її головною навичкою в 21 столітті. Коли світ знаходиться в глобальній кризі, людству потрібна глобальна зміна мислення. Культура мислення на основі креативності та любові допоможе вийти людству на новий рівень розвитку. Адже все, що нас оточує, – це результати нашого мислення.

Вправа «Асоціації»

- Не завжди думка інших людей про нас здається нам справедливою, особливо якщо вона негативна. Мета наступної вправи: придивитися уважно до себе (коли інші говорять про нас) і до інших (коли ми говоримо про них).

- Зараз ми будемо кожному по черзі повідомляти асоціації, які він у нас викликає (рослини, речі, тварини, літературні та казкові герої і т. ін.). Не забувайте при цьому звертатися за іменем. Будьте тактовні, підкреслюйте позитивні якості, намагайтесь бути нестандартними.

Продовження додатку А

Той, хто асоціюється, повинен реагувати, демонструючи радість і вдячність за вдале, на його думку, порівняння і не сприйняття невдалої асоціації. (Перша репліка – за тренером).

Вправа «Кельтське колесо»

Є люди справи, є любителі порядку, є люди творчості, а є ті, хто любить теплі відносини і комфорт. У формі нібито кельтської легенди учасникам пропонується віднести себе до того чи іншого типу, зробити рекламу своїх особливостей і задуматися про розвиток інших, доповняючих цього типу якостей. Отже, плегендою про стародавніх кельтів всі люди діляться по сторонах світла.

Люди з Півночі - це люди дії. Лідери, які роблять справу. Люди, які йдуть до мети будь-якими шляхами, не озираючись на кошти.

Люди з Заходу - це люди розкладів, розрахунків, точності, дисципліни.

Люди зі Сходу - це люди творчості. Багато ідей, але при цьому вони не завжди займаються їх реалізацією.

Люди з Півдня - забезпечують теплі відносини і комфорт у групі. Атмосфера в групі важливіше поставленої мети, руху вперед.

За легендою Стародавніх кельтів, для досягнення гармонії в кожній групі, а також в кожній людині повинні бути всі сторони світу, хоча якась і переважає.

Це і представляє собою замкнутий кельтське колесо.

Члени групи поділяються на підгрупи по своїй схильності по сторонах світла.

Якщо людина вагається, йому пропонують вибрати сторону світла, до якої він відносить себе в даний момент.

Мета кожної сторони світу:

- Уявити себе, зробити рекламу своїх якостей.
- Відповісти на питання: навіщо їй потрібні інші сторони світу.
- Запропонувати, як найкращим чином організувати поділ обов'язків по

Продовження додатку А

- сторонах світу для вирішення загальних завдань.

Час на підготовку - 7-10 хв.

Якщо в групі не виявляється якоїсь сторони світу, то на виступах її роль бере на себе ведучий, а увагу групи звертається на те, що з-за відсутності цієї сторони в групі виникнуть певні проблеми.

В кінці у групі питається, яка ще сторона світла, крім названої в них домінує. Якщо в групі випала якась сторона (найчастіше Захід), людям, що назвала її як другу, пропонується виконувати функцію для вирішення проблем в групі.

Вправа «Витівник»

Це завдання дуже просте. Кожному учасникові пропонується по черзі згадати веселу гру й організувати її у групі. Це можуть бути хованки, квач або будь-які інші ігри. Учасники групи ставлять витівникові свої оцінки за п'ятибальною системою. Після того як усі нагralися, визначається найкращий масовик.

Вправа «Подаруй посмішку»

Тренерові варто пояснити учасникам значення усмішки у житті та самопочутті людини. Напруження м'язів не тільки відображає, а й формує поганий настрій, утому, негативні емоції. Мають бути напруженими тільки ті м'язи, що необхідні, всі інші мають бути розслабленими. Цілком розслаблена людина стирає всі негативні емоції. Усміхайтеся. Усмішка покращить настрій вам і навколишнім, для усмішки шукайте привід, провокуйте усмішку. Усі учасники групи беруться за руки і дарують один одному усмішки: кожен підліток повертається до свого сусіда праворуч або ліворуч і, побажавши йому гарного, усміхається. Той, у свою чергу, посміхається наступному сусідові і т.д.

Заняття 2

Розвиток творчого мислення

Вправа «Продовжити речення»

Учасникам пропонується список речень, які треба закінчити з погляду того, як, на їхню думку, їх бачать навколишні:

Мені добре, коли...

Мені сумно, коли...

Я серджуся, коли...

Я боюся, коли...

Я почуваю себе сміливим, коли...

Потім по колу учасники зачитують свої речення, і ведеться обговорення, виходячи з відповідей, у яких ситуаціях учасники частіше почувають себе добре, їм сумно й т.д.

Вправа «Кінопроба»

Уявіть, що ви актори, яких запросили зніматися у фільмі. Зобразіть: пінгвіна, який потрапив на спекотний пляж; слоника, який виконує «Танець маленьких лебедят»; стареньку бабусю, якій раптом закортіло пострибати через мотузку тощо.

Вправа «Лицар на перехресті»

У вправі відпрацьовуються презентаційні навички, вміння переконувати.

Вся група ділиться на команди по 3-4 людини, крім одного учасника, який буде грати роль Іллі Муромця.

Тренер розповідає групі свій варіант російської казки, в якій Ілля Муромець бачить на роздоріжжі камінь, на якому написано: «наліво підеш – коня втратиш, направо підеш – голову втратиш, прямо підеш – одруженим будеш». У цій вправі кожній команді потрібно буде переконати Іллю Муромця, що слід піти саме в її напрямку. Перша команда буде вмовляти Муромця поїхати наліво, друга – направо, а третя – прямо. У кожного напрямку є свої переваги, адже навіть у варіанті «голову втратиш» можна згадати про ті

Продовження додатку А

пригоди, які чекали в казці богатиря, що вибрав цей шлях, або пояснити, що насправді він втратить голову від кохання. Командам потрібно показати саме їх направлення у максимально вигідному світлі.

Групам дається 10 хвилин на підготовку, після чого один представник від кожної групи виступає перед Іллею Муромцем. Муромець вирішує, куди він поїде, і дає зворотний зв'язок про те, що йому сподобалося, а що не сподобалося в кожному виступі.

Вправа «Мій настрій»

Кожен з учасників оцінює свій настрій за 12-бальною шкалою. Перевіряється, чи змінився настрій, чи ні.

Вправа-прощання «Компліменти»

Учасники стають в одне коло. Інструкція: «Зараз ми будемо говорити один одному компліменти. Відбуватиметься це за такою процедурою. Ви називаєте ім'я і далі звертаєтесь до цієї людини з аргументованою похвалою. Словесно це має вигляд: ім'я, я вдячний тобі за ..., тому що ... Слідкуйте уважно і слухайте те, що говорять, доки дійде черга до вас. Звертатися треба кожний раз до іншого учасника. Так, щоб ні до кого не зверталися двічі. Першим комплімент говорю я. І я останнім отримую комплімент після того як всім учасникам нашого кола компліменти висловлені. Наприклад, «Сашку, я вдячний тобі за чудові малюнки до вправи Барготи та Рутери. Тому що це допомогло нам наочно побачити як упередження впливають на образ іншої людини».

*Заняття 3**Розвиток творчої уяви і фантазії***Вправа «Мої очікування»**

Учасникам роздаються невеликі аркуші паперу, на них вони записують свої очікування від заняття. Далі ці листочки зачитують та спускають в скриньку.

Вправа «Робота з уявними предметами»

Групі учасників пропонується уявити, нібито вони завітали на виставку останніх новинок техніки (скажімо, японської). Тут демонструються чудові предмети побуту – вони невидимі, хоча ними можна користуватися. Керівник дістає з кишені «коробку сірників». Потім він робить кілька виразних рухів, нібито перекладаючи уявну коробку з однієї руки в іншу, відкриваючи й закриваючи її. Потім запалює і гасить неіснуючого сірника, передає уявну коробку комусь з учасників.

Далі уявна коробка проходить через руки всіх членів групи. Кожний має щось зробити з нею або з сірниками, бажано те, чого ще ніхто не робив. Дії мають легко читатися й трактуватися, тобто бути послідовно зрозумілими, однозначними рухами, бо уявні речі іншого, «розмитого», ставлення не сприймають.

До моменту, коли уявна, вже порожня, коробка повертається до керівника, а «спалені» сірники зібрані й викинуті, рухи стають ясними і чіткими, цілком вірогідними. Уявлювані дії мають бути чіткими, а уявні сірники – давати справжнє відчуття тепла й горіння, якщо їх вчасно не загасити, уявна голка – колотися та ін.

Цей прийом розвитку уяви базується на тісному її зв'язку з діями й відчуттями, а також емоціями людини. Так можна зображувати, тренуючись, роботу з багатьма уявними предметами – як широкоживаними, скажімо голкою, ручкою, так і предметами та приладами, які використовуються у професійній діяльності, техніці тощо (руль автомобіля, дошка з приладами, клавіатура фортепіано, комп'ютера, друкарської машинки).

Вправа «Божевільний генетик»

Для цієї вправи знадобиться аркуш паперу і предмет, що пише. Якщо ви непогано малюєте, доведеться на якийсь час про це забути. Тут, важливий процес, а не результат. Тепер намалюйте тварину, яка буде містити якомога

Продовження додатку А

більше ознак різних тварин. Хвіст – як у павича, тіло черв'яка, передні ласти – як у тюленя, задні ноги – як у павука, вуха – як у віслиюка, очі – як у равлика... А якщо вам закортить поставити звірятко на колеса або забезпечити його пропелером замість ніздрів – ще краще. Працюючи над цим художнім твором, ви переконаєтеся, що багата фантазія може мати цілком механічне походження.

Обговорення малюнків.

Вправа «Побажання»

Давайте по черзі зробимо компліменти своєму сусідову ліворуч.

Вправа «Подаруй посмішку»

Усі учасники групи беруться за руки і дарують один одному усмішки: кожен підліток повертається до свого сусіда праворуч або ліворуч і, побажавши йому гарного, усміхається. Той, у свою чергу, посміхається наступному сусідові і т.д.

*Заняття 4**Розкриття творчих можливостей***Вправа «Як мені пощастило...»**

- Як мені пощастило, -- каже Соняшник, -- я схожий на сонце.
- Як мені пощастило, -- каже інший Соняшник, – а я схожий на....
- Як мені пощастило, -- каже Берізка,--....
- Як мені пощастило, -- каже Картопля, --....

Учасникам можна запропонувати попрацювати в парах і придумати один для одного завдання (6-10 пар).

Вправа «Мудрі казки»

Літо закінчилося. Настала пора холодних дощів і вітрів. Фея зеленого кольору стала збиратися в теплі краї й у поспіху загубила свою смарагдову паличку. Чарівна паличка упала на двір однієї дівчинки, закотилася під кущик

Продовження додатку А

смородини, і він став таким зеленим, як улітку.

Вийшла дівчинка на двір погуляти, дивиться кущик вкритий свіжими листочками, а під ним блищить смарагдова паличка. Дівчинка підняла її і торкнулася своєї курточки. Тієї миті куртка стала зеленого кольору.

- Оце так! Чарівна паличка! Тепер я все зможу пофарбувати в зелений колір, усе, що тільки захочу: іграшки, зошити, і навіть kota Васька, -- радісно крикнула дівчинка і заплескала в долоні.

Фея почула слова дівчинки і каже:

- Це моя паличка. Без неї я не зможу навесні подарувати землі новий зелений одяг. Віддай мені, будь ласка, паличку.

- Якщо вона в моєму дворі, значить вона тепер належить мені, -- наполегливо відповіла дівчинка і сильно стиснула паличку у своїх руках .

Довго просила Фея дівчинку, але дарма. Довелося Феї без чарівної палички повертатися додому до мами-Веселки. Вислухала всю розповідь Веселка і каже:

- Не засмучуйся, я знаю, як повернути твою чарівну паличку.

Поспішила Веселка до Сонечка. Сонечко простягнуло свої проміння назустріч Веселці й опустило просто в двір до дівчинки. Дивиться Веселка, перед нею сидить зелена дівчинка на зеленій крамничці в зеленому платтячку і в зеленому красивим бантом на голові, а з очей капають зелені сльози. Поруч з нею жалібно нявкає пухнатий зелений кіт.

Веселка ласкаво залигує в Дівчинки:

- Що відбулося? Чому ти так гірко плачеш?

Дівчинка побачила добру різнобарвну веселку і сказала:

- Я знайшла смарагдову чарівну паличку і торкалася всього, що мене оточувало. Мені було так весело. Спочатку я пофарбувала в зелений колір усі свої іграшки, потім речі, себе, рудого kota. А потім подивилася, а навколо мене

Продовження додатку А

все зелене. Я захотіла все повернути назад, але не можу...

Завдання: придумати продовження казки, намалювати будь-який сюжет, що сподобався. Намалювати сонячну палітру.

Вправа «Малювання самого себе»

Тренер пропонує учасникам намалювати себе в трьох дзеркалах:

- у зеленому – таким, якими вони уявляються собі;
- у блакитному – такими, якими вони хочуть бути;
- у червоному – такими, якими їх бачать друзі.

Вправа «Арка»

Учасники об'єднуються в команди, отримують папір формату А4, і їм дається завдання: виготовити таку арку, щоб через неї зміг пройти будь-який з учасників або всі по черзі. Продемонструвати якомога більше способів.

Питання для обговорення:

1. Кому спочатку здавалося, що виконати вправу неможливо?
2. Чи часто виникають такі ситуації?
3. Хто підказав рішення або це колективне?

Вправа «Творче життя»

Учасники об'єднуються в групки по 5-6 чоловік, отримують завдання: Сформувані перелік рекомендацій, які дозволять «зробити більш творчою власне життя», і записати їх. Формовані рекомендації повинні бути реально втіленні в життя всіма учасниками або хоча б більшістю з них (тобто не мати на увазі наявність здібностей які рідко зустрічаються, занадто великих матеріальних витрат і т.п.)

Обговорення в групі розібрати всі варіанти. приклад:

Регулярно виконувати фізичні вправи;

Оволодіти технікою медитації та релаксації.

Ведіть щоденник, пишіть оповідання, вірші, пісні записуйте розумні думки.

Продовження додатку А

Розширюйте кругозір своїх інтересів та ін

Вправа «Мій настрій»

Кожен з учасників оцінює свій настрій за 12-бальною шкалою. Перевіряється, чи змінився настрій, чи ні.

*Заняття 5**Розвиток умінь і навичок управління творчим процесом***Вправа «Вітання»**

Учасники розташовані на стільцях по колу, по черзі повідомляють про себе чотири твердження. Три з них – правильні, одне – неправильне. Інші учасники, які слухають повідомлення, занотовують те, що вони вважають неправильним твердженням. Після того, як усі повідомлення зроблено, учасники порівнюють свої здогади. Під час цієї вправи інколи трапляються справжні сюрпризи.

Вправа «Застосування предметів»

За дві хвилини знайдіть якомога більше застосувань для взуттєвого шнурка і запишіть їх. Це вправа, що розвиває творчий інтелект для розгляду можна брати будь-який інший предмет.

Вправа «Я фантазер»

Роздати учасникам картки із словами не зв'язаними між собою за змістом.

Наприклад: собака, дерево, літак, тарілка, будинок, мама, сонце, море, помідор, стілець. Вони повинні їх найбільше запам'ятати, використовуючи фантазію, малюнки, казку, розповідь...

Вправа «Кольори очей»

Учасники діляться на групи за кольором очей.

Вони в групі домовляються, уривок з якої казки вони проінсценують. Тихенько розподіляють ролі. Уривок показується без слів, пантомімою. Інша група повинна здогадатись з якої це казки уривок.

Вправа «Подарунок»

Учасникам пропонують намалювати на аркуші паперу прощальний подарунок комусь із учасників тренінгу. Кожен по черзі презентує свій подарунок. Група відгадує, кому він адресований.

*Заняття 6**Активізація та розвиток творчих здібностей***Вправа «Додавання фантастичних властивостей»**

Пропонують виконувати вправу в групах по 4 – 5 осіб. Кожному роздають фанти з написами (довільні об'єкти живої і /або неживої природи). Діти формулюють одну з головних рис, властиву об'єкту, і наділяють нею одного з групи, складаючи про нього розповідь або зображуючи в малюнку.

Вправа «Чарівний перстень»

Ведучий говорить: «Це перстень з казкової скриньки. Він не простий, а чарівний. Якщо надіти його на мізинець, станеш маленьким-маленьким – це твоє минуле. Якщо надіти його на середній палець – залишишся самим собою – це твоє сьогодні. Якщо надіти перстень на вказівний палець, станеш великим-великим, сильним і красивим – це твоє майбутнє. Хто хоче подорожувати в часі?»

Якщо учасник вибирає «минуле», він присідає чи згортається клубочком, а інші гладять його, колишуть, співають колисанку... Якщо учасник вибирає «сьогодення», то йому пропонують оцінити те, що з ним відбувається, за допомогою жесту («у моєму житті все добре» – великий палець нагору, «у моєму житті не все добре» – великий палець униз). Якщо ж він вибирає «майбутнє», то закриває очі і фантазує – що цікавого і захоплюючого відбудеться в її житті.

Вправа «А що, якби... »

Видозміною бінома фантазії можна вважати фантастичну гіпотезу. Вона

Продовження додатку А

будується за схемою: «Що було б, якби...», далі йде біном, що складається з будь-якого підмета й присудка. Наприклад, що було б, якби: люди вміли літати; скасували гроші; школа навчилася ходити й т.д.

Пропонується взяти будь-який іменник (або те слово, для якого необхідно придумати щось цікаве) і будь-яке випадкове дієслово. Об'єднати їх за схемою «А що було б, якби (іменник) могли (дієслово)».

Цікаві речення пропонується додумати й розвинути. Наприклад: «А що було б, якби гроші вміли літати?» – може стати ідеєю фейлетону про ескадрон грошей летючих. А речення «А що було б, якби школярі могли вибухати?» – може стати ідеєю розмови про стосунки дорослих і дітей.

Доцільно в процесі створення історії ставити запитання, що дозволяють повніше розкрити ідею, наприклад, гіпотезу: що було б, якби люди вміли літати? Запитання: а який був би транспорт, які ,були б будинки, що було б по-іншому в школі?

Спробуємо в парах пограти у «фантастичну гіпотезу». Один учасник вигадує кілька випадкових дієслів, другий – іменників. Розглянути всі можливі словосполучення. Найцікавішу гіпотезу треба описати у вигляді ідеї.

Вправа «Старі ігри»

З газет вирізуються різні заголовки статей. Вирізки тасуються й групуються. Виходять різні історії.

Наприклад, із заголовків тільки одного номера «Комсомольської правди»:

Ціни вийшли на волю,

Більша риба поїдає маленьку,

Краще простягати руки,

Зате в нас більше споживачів.

Вийшов не позбавлений деякої своєрідності доробок, що схожий на авангардні вірші. Нісенітниця, що твориться в результаті поєднання різних

Продовження додатку А

газетних заголовків, дає змогу досягнути короткого комічного ефекту, а також може дати нові ідеї для оповідання.

Виріжте заголовки з газет і складіть у групах цікаві оповідання.

Вправа «Враження»

У загальному колі. Давайте розповімо, що незвичайним і цікавим вам виявилось в наших заняттях. Це можуть бути думки, вправи, поведінка людей.

Підсумки

Тренер та учасники сідають у коло і обговорюють враження, пропозиції, недоліки усіх зустрічей, занять та вправ.